

פרק עשר

ציוויליזציה

מה טיבה של הלאומיות? ודאי שהיא כוח שהניע והפעיל את העמים בעת החדשה. אבל ככל שהלאומיות צמחה וגילה אף דירבנה והטסיסה תנועות וחוללה מהפכות, כן גברה התחיה על שורשיה ומנייעתה. מה מהותה? מניין שואבת היא את כוחותיה?

הוגי דעתם ומנaggiיהן של התנועות הלאומיות הירבו להציג הגדרות למהות התופעה, אלא שמתוך ריבוי ההגדרות נתחוור כי קשה להסביר אותה באורת משכנע על-פי אמות-מידה אובייקטיביות. נתרבר כי הלאומיות היא תודעה סובייקטיבית המשותפת לאנשים הרוצים בכל נפשם בקיומה ובחיזוקה של לאומיותם. גורמים אובייקטיביים יוצרים את התנאים לצמיחתה של הלאומיות, אבל הם רבים ומגוונים ואף שונים מאמנה לאומה ומאץ הארץ. גורמים אלה הם כלכליים, חברתיים, דתיים, תרבותיים, פוליטיים, גיאוגרפיים, גזעיים. כולם או מקצתם חבירו ייחדיו ליצור את התנאים שהכשירו את צמיחתה של הלאומיות, לפי אמונהיהם של בעלי הלאומיות, רקעם ההיסטורי, מורשתם התרבותית, מאבקיהם, מעשיהם ותగובותיהם, והזמניהם והנסיבות. ועודין אין בכלל המרכיבים הללו כדי להסביר את טيبة של הלאומיות. הלאומיות ינקה מהם אבל היא עצמה משקפת את תודעתם ורצונם של אנשים שהتلכדו בלאומיותם. שורשיה של הלאומיות נועצים בעבר אך היא אינה מתקיימת על יסודות העבר בלבד. קיומה וכוחה טמוניים ברצוינו המלוכד והמגובש של ציבור אנשים לקיים מדי יום ביוםו את תודעתם הלאומית.

רצון זה הוא "קיבוצי, חי ופעיל"¹. הלאומיות אינה תהליך של התהווות-מתוך-עצמה אלא יצירה מודעת של קיבוץ אנשים שהחליטו להיות אומה ואשר מקיימים את החלטתם ואינם מרפים ממנה. על כן קולעת ביוטר ההגדרה: "קיומה של אומה הוא משאל-עם הנערך יומ-יום"². ומשמעות שתלאו-מיות כל-ענקה ביטוי לרצונם של בני אומה, אין טيبة ומהותה מתפרשים

¹ 10, 1955, (ed.), *Nationalism* (Princeton).

² זו הגדרתו של החוקר הצרפתי ארנסט רינאן בהרצאתו באוניברסיטת סורבון בשנת 1882: Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une Nation?*

על-פי אמת-מידה אחת וכולגנית התואמת את כל האומות וכל הנסיבות. כל אומה יוצרת את הלאומיות שלה על-פי דרכה ובצלה ובדמותה שלה. אולם הרצון להשתידר לכלאום, הוא כשלעצמו אין להבין אותו בלי להכיר את הגורמים שיעיצבו את תולדותיו של הלאום. שכן הלאומיות היא תופעה מורכבת שבה מעומתים העבר עם ההווה, המזיאות הבוגנה עם הרצון היוצר, העובדות הISIBLEות עם השאיפות הדינמיות. לפיכך אי אפשר להכיר אותה על בורית אלא אם כן נוקקים לאומיות מסוימת, להכיר את הגורמים והמרכיבים בלאום מסוימים, ולתහות על פשר רצונם של בעלי הלאום הזה להשתידר אליו. כתופעה כלל-אנושית אין לאומיות תוכן ומזהות משל עצמה. היא "צורה של ביטוי עצמי" אך אין לה תוכן אלא אם כן מעניקים לה תוכן. אפשר שהיא זה תוכן תרבותי, לשוני, דתי חברתי, או טריטורילי. שכן הלאומיות היא צורת הבעה של תחושים ושל רצונות, של דרכים חברתיות ופסיכולוגיות המניעות את הפעולות הלאומית, ואילו התוכן תלוי בראונם של בעלי הלאומיות להעניק לה תוכן מסוימים, ואפשר גם שלא ירצו בתוכן כלשהו. לכן ניתן לומר כי דעות בין בעלי הלאומיות אלה על התוכן של לאומיות מסוימת למروת שתהיה אחדות-דעים על עצם קיומה של לאומיות זו, ואפשר גם שיסתפקו בעובדת קיומה של הלאומיות הזאת בלי להփש בשבילה כלל תכנים ומשמעות.³

הלאומיות היהודית

דברים אלה כוחם יפה פי-כמה ביחס לתנועת הלאומית היהודית שצמחה במחצית השנייה של המאה ה-19-ה-20, ואשר מראשית צמיחתה רבו הדעות והתורות שפירשו את טיבם ותכוניהם.⁴ בציונות התמזגו — תוך מתיחות בלתי-פוסקת — שני כוחות מנוגדים, הכוח המבקש לשמר ולקיים את העם היהודי בדמותו ההיסטורית, והכוח השואף לחסל מהפכת באורחות חיינו ובאמונותיו של העם. הלאומיות באה לעולם בתקופה שבה פחתה השפעתה של הדת, ותופעה זו של עליית הלאומיות וירידת הדת נודעת לה חשיבות יתרה בהיסטוריה של האומה היהודית, שכן אין עוד אומה אשר הדת וההשתיכות הלאומית היו בה ככל-כך דבוקות ושלובות זו בזו, עד לעת החדש.⁵ אין תימה, אפוא, שבתנועה הציונית מחדדים חילוקי הדעות בדבר

3. ראו: 153–154, (1969), K. R. Minogue, *Nationalism* (London 1969).

4. ראה: יהואל קויפמן, גולה ונבר (תל-אביב תרפ"ט–תרצ"ב); נ' רוטנשטייך, *המחשבה היהודית בעת החדש* (תל-אביב תש"ה).

5. ראה יצחק בער, ישראל בעמיהם (ירושלים תש"ו).

בספרו על יהדות אמריקה טוון פרוף' נתן גליקר כי ביחס ליהודים יש לדבר על אומת-דת (nation-religion). ראה N. Glazer, *American Judaism* (nation-religion).

מקומה של הדת בתחום הלאומית היהודית. השאלה העקרונית היא אם יש ייחוד בלאומיות היהודית ובמה שונה היא ממהותם הלאומית של עמים אחרים? הוגי דעתם המבקשים להציג את הרוחני שבציונות מבלתי להזדקק אל האמונה הדתית, מדברים על הרוח של עם ישראל וمبرאים את משמעותו של מושג זה, כל אחד לפי דרכו⁶. השאלה המעסיקה אותם היא: מהי המשמעות הנווכחית והקיים של הרוח הזאת? "תחיית העם" שהיא שאייפתה של הציונות, מה כרוכד בה ומה צרכיota להיות תוכחותיה? האם התהיה היא שאיפה לנורמליזציה, שעם ישראל ישוב למולדתו וייחדש לעצמו מדינה ותנאי חיים עצמאיים ותו לא? או האם יש לפרש את התהיה במשמעות של חידוש החיים היהודיים המקוריים?⁷

הציונות הדתית פטורה, לכארה, מלบทים אלה, באשר שאיפותיה ומטרותיה נקבעות מראש על-ידי זיקתה אל האמונה הדתית ואל המסורת של שמירת המצוות. ואף-על-פי-כן, עצם הופעת הציונות בעת החדשיה היא עניין מהפכני החורג מן המסורת, ועל כן חייב הציוני הדתי להתמודד עם התופעה החדשה ולבחון אותה מבחינת האמונה והמסורת.

דרך אחת לפתרון בעית העימות עם הציונות המודרנית, זו המשתקפת היטב ברוב כתבייה של הציונות הדתית, היא הבחנה בין הציונות המודרנית, הפוליטית והמעשית, שהיא ללא ספק פרי הנסיבות של העת החדשיה — ובין הציונות כמחשבה והשקפה, שהיא ככל-כולה דתית ומקורית ואשר כל השראתה באה מון הקודש. ציונות זו אינה חדשה, ימיה כימי קיום עם ישראל. זהה ציונות המתחייבת מן המצויה שהעם צריך להתקיים כעם שומר תורה בארץ ישראל⁸. על-פי תפיסת זו אין צורך לעצב משנה תיאולוגית חדשה לציוויליזציה, משום שהאלמנט הדתי שבציונות אינו חדש ואילו הציונות המעשית אינה אלא מכשיר לעשייה ציונית בלבד. שני סוגים הציוניים שבמיינו, הציוניים

(Chicago 1957). שאלת זהות היהודית בקרב הנוער בישראל נדונה במחקריו

העמיק של פרופ' שמעון הרמן: — *S. N. Herman, Israelis and Jews*

G. Friedmann, *continuity of an identity* (New York 1970).

.Fin du Peuple Juif? (Paris 1965)

6 המושג "روح האומה" מקורו אצל מונטסקיה: Montesquieu, *De L'Esprit des Lois* מושג זה פותח על-ידי רבן נחמן קרוכמל בשער השביעי של ספרו "מורה נבוכי הזמן", וכן חopsis מושג זה מקום מרכזי בהגותו של אחד העם. ברור שיש הבדל עקרוני בין "הרוחני המוחלט" של קרוכמל לבין תפיסת הרוח של אחד העם.

7 השווה מ' בובר, *עם ועולם* (ירושלים תשכ"א), 236.

8 ראה במיוחד: הרב י"ל פישמן (מיימון), *הציונות הדתית וההתפתחותה* (ירושלים תרצ"ג). וכן ראה י' ברנסטיין (עורך), מפרי ראשונים ואחרונים (ירושלים תשכ"ט).

הדתיים והציוניים שאינם דתיים, חלוקים רק בענייני דת, אולם הם מאוחדים ופועלים במסגרת הסתדרות ציונית אחת למען הגשמה הציונית.⁹

أشكפה ציונית דתית

לעומת תפיסה זו, הופתרת את בעית העימות בין הדת ובין הציונות בדרך של הבדלה בין האלמנט הלאומי המعاش ובין האמונה הדתית, ישנה השקפה ציונית דתית החותרת להתמודדות דתית עם הציונות והמקשת לחת פירוש דתי לטופעה חדשה זו בחולדות עם ישראל¹⁰. תורה ציונית-דתית זו תופסת את האומיות היהודית כענין מיוחד במינו ושאין דומה לו בכל העמים. הדת חודרת לתוך האומיות היהודית ומעניקה לה משמעות של תוכנות קודש, עד שהכינוי הכללי "לאומיות" אינו הולם אותה. מול מגמת החילוניות הציונית, הדורשת שישRAL תהיה עם כל העמים וארץ ישראל תהיה ארץ כל הארץ, באה התיאולוגיה הציונית ומפרשת את המוחד שבקיבוץ הלאומי היהודי ובקשרו ישRAL עם ארצנו. גלאומיות היהודית אינה ניתנת לפירוש אגושי-שכלי בלבד אלא יש בה קדושה אלוהית שאינה נתפסת לפי אמות-המידה של התופעות האומיות בעולם זו. משנתו האומית של הרב שיקת לסוג זה של התפיסה הציונית הדתית, באשר היא מצטיינת באופייה התיאולוגי המובהק.

9. הבחנה זו באה לידי ביטוי אצל הרב מרדי אליאשברג בדבריו על לאומיים דתיים ולאומיים טבאים. ראה על כך במאמרו של אחד-העם: רב מרדי אליאשברג. הגדרה זו מובאת גם בשם של הרב אליאשברג על-ידי הרב צבי יהודה קוק, לשולisha באלוול (ירושלים תרצ"ח), ט-י.

גישה זו מופיעה גם ב"קול קורא" הראשון של המורה בשנת הרס"ב: "כשם שלכל דבר שבממון ושבעסק חול של הציונות אנו משתתפים עם שאר הציונים, כך אנו מוכנסים כנום מיוחד לעצמנו לכל הדברים המסורים לב". ומכאן נבעה תביעתו הנמרצת של המורה שהסתדרות הציונית העולמית מעסוק אך ורק בפועלות מדיניות ובהתיישבות ולא תיכנס כלל בתחום התרבות.

10. ראה במיוחד: הרב מ"א עמיאל, היסודות האידיאולוגיות של המורה (וורשה תרצ"ד); הרב ד"ר י"ד סולובייצ'יק, קול דורי חזפק, בספרו "איש האמונה" (ירושלים תשכ"ח); A. J. Heschel, *Israel — An Echo of Eternity* (New York 1969); A. Neher, *L'Existence Juive* (Paris 1962).

יש לציין כי כיוון זה בהגותה של הציונות הדתית מובלט בראיון "תורה ועובדת". ראה: שיין שרגאי, חזון והגשמה (ירושלים תשט"ז); י. ברנשטיין, ייטוד ודרך (תל-אביב תשט"ז); מ' אונא, *ישראל באומות* (תל-אביב תשל"א).

11. ראה מ' בובר, פיו עט לארצו (ירושלים—תל-אביב תש"ה), 1–6; 154–161. בהקדמה לטפלר זה כותב בובר: "ברגש של תולה עמוקה מרגיש אני את ההשפעה שהשפיעו על עמדתו היסודית של ספר זה שתי פגישות עם אנשים שהלכו לעולמם לפני כמה שנים: פגישה עם א"ד גורדון בפראג בשנות תר"פ ופגישה עם הרב קוק בירושלים בשנות הרכ"ז".

מהותו הקיבוצית של ישראל וטעם קשריו עם ארץ ישראל מתרשים אצל הרוב על-פי האמונה הדתית של ישראל והברית בין האלים ובין ישראל. וזאת שיש מכנה משותף לאומותם של עמים אחרים ושל עם ישראל. יש צורות של השתייכות לאומית ובצורות אלה מוצאים העמים ביטוי קיבוצי לשאיפותיהם התרבותיות. "הציגור הלאומי" הוא אמצעי ומישר לפועלותם הרוחנית של האנשים המאוגדים באומה. לא כן עם ישראל אשר לאומיו אינו אמצעי וציגור אלא היא עצמה חドורה וספוגה תוכן רוחני שהוא מקור אלוהי. האור האלוהי מملא את כל העולם וכל האנושות, אבל השפטו והשראתו מרכזות וממקודות בעם ישראל (ע"ט עח). לישראל יש נטיה רוחנית שתיא נשמה האלוהית של האומה¹², ונטיה רוחנית-פנימית זו מופיעה בלבוש של תחושה ושאיפה להשתיכות לאומית. בכך אין הבדל מהותי בין הרוח הפנימית ובין הצורה הלאומית החיצונית: "הנטיה הלאומית המעשית של הכנסת ישראל היא לבושה החיצון של הנטיה הרוחנית שלה, והאחרונה היא אורה ונשמה של הראשונה. שתיהן ייחד מקור אלהים חיים הבן יוצאות, וממעין האמת והאמונה האלוהית נובעות" (או"ת קנה).

روح האומה דומה לנשמה שבתוך גופו של איש יחיד. הרוח המפעמת ביום בעם ישראל והמנעה את התנועה לשיבת ציון היא יכולה נשמת קודש, חלק אלה מעול (איוב לא, ב), מתוך "השקייה האלוהית": נספה וגם כלתה נפשי לחצרות ד', לבי ובשרי ירנו אל אל חי (תהלים פד, ג). תנועת שיבת ציון הייתה מודרכת בצדקה הראשונית על-ידי אנשים שהיו "ספוגים טל קדש" והיו מושפעים על-ידי רבי יהודה הלוי¹³ שהיה מלא "צמאן נפשי עמוק לחותם בנועם ד' בהיכל קדשו". תחיתת נשמת האומה היא אשר הכינה והכשירה את הלבבות לפעול להגשמה השיבה לציון ולישב את ארץ ישראל. אולם ברבות הימים הועם האור האלוהי שבתנוועה זו ואף "באו דרכי תעיה רביהם". התנועה שקעה בחיקם מעשיים וחומריים שהם "חמי הארץ ממשיים, עם כל מלחמותיהם, עם כל הצללים שביהם, עם כל המחשיים הפוזרים במלחלים של מלחמת החיים הקשה רבת המכשולים". שאיפת הקודש נתקדרה, אנחנו שרויים באפליה — "חשוכי פנים ובהולי מחשבה" — וטוביים משיכחת המקור הראשון והחדש של חיבת ציון. מתוך המועקה הגדולה ועוצמת המכאוב נוכח שיכחת המקור והירidea הרוחנית, עולה הקריאה לתנועה הציונית לשוב "אל מקוריותה היותר ראשונה" (את"ש קלב-קלד).

12 ראה לעיל העירה 6 על "روح האומה". לפי משנתו של הרב אין רוח האומה יצירה מיוחדת של ישראל אלא נשמה שניתנה על-ידי האלים.

13 הרב צ"י קוק, עורך הספר את"ש, מציין כאן את הכוורי ה, כו: "ירושלים לא תיבנה כי אם כאשר ישתקקו אליה בני ישראל תכלית-תשוכה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה" (בתרגומו של ד"ר יהודה בן שמואל).

למרות השיכחה והמחשבים והמכשולים, הנගלים לעין בתנועה הציונית, משוכנע הרב כי בעומק נשמה רוצה האומה לשוב אל האלוהים אף כי רצון התשובה עדין חבוי בפנימיות הנשמה. עצם השיבה לציון יש בה אור של תשובה ורצון פנימי לתשובה שלמה¹⁴: "הארת התשובה ישנה בישראל. התעוורויות הפהaza של האומה בכללה לשוב אל ארצה, אל מהותה, אל רוחה ואל תוכנותה, באמת אור של תשובה יש בה... התשובה היא תשובה פנימית, אלא שהיא מכוסת באדרבה מסכים חזוצים... גם מתחור החוליגלה הקודש וגם מתחור החופש הפרוץ יבוא העול האהוב" (שם קכט-קכג) ¹⁵. חולשה רוחנית יכולה לפגוע רק מצד החיצוני של עם ישראל אבל לא בתוכנותו הדתית המוטבעת בנשmeno. פעמים מתעלמת תוכונה זו, אבל אין ספק שתשובות ותגבר ביתר שאות (าง"ר א, מג-מה).

ואם המצא בזמנו מן הזמנים התעוורויות רוח כזאת, שיאמרו כל אלה בשם רוח האומה לבדה¹⁶ וישתדלו לשלול את רוח אליהם מעל כל הקניינים הללו¹⁷ וממקורות הגלויה שהוא רוח האומה — מה צריכים אז צדיקי הדור לעשות? למרוד ברוח האומה, אפילו בדיבור, ולמאס את קניינה — זהו דבר שאי אפשר: רוח ד' ורוח ישראל אחד הוא.

אלא שהם צריכים לעבד עבודה גדולה לגלוות את האור והקדש שבrowth האומה, את אור אליהם שבתוך כל אלה. עד שכל המחויקים באותו המחשבות... ימצאו את עצמן ממילא שהם עומדים שקועים ומושרשים וחיים בחיה אליהם (או"ת סד).

התכוונה הלאומית של ישראל

לכל עם יש "תוכן רוחני מיוחד בתור בית קיבול לסדרי חייו" (עו"ר א, כד). ואף-על-פי-כן יש הבדל בין "תכוונת הנפש" של ישראל ובין תוכנות הנפש של עמים אחרים. רצוגם של בני העמים לחיות חיים קיבוציים נובע משאי-פתם למלא את צרכיהם החומריים והתרבותיים. ואילו בישראל הרוח הלאומית היא התכוונה האלוהית השרויה בטבע נשמה, והתכוונה האלוהית באח לידי ביטוי באחבותו של עם ישראל וגעגועיו אל האלים (או"ת סד-סת). התכוונה האלוהית הגלומה בלאומיות הישראלית היא בעצם תשוקת כלל-אנושית, והיא טבועה בטבעו של כל אדם. "הדבקות בד' היא התשוקה היוטר טבעיות לאדם... כמו שאנו מוכראחים לחיות, להיות נזונים ומתגדלים, כך מוכראחים אנו להיות דבקים בד'"... בשום אופן לא תוכל האנושות וגם כל ההויה להיות بلا הזם של תשוקת הדבקות האלוהית,andiichi חמייד בקרבה אף-על-

14 ראה לעיל פרק שני על האמונה כתשוקה טבעית באדם ועל תופעת הכהירה בישראל.

15 השווה את"ש קלדה-קלו.

16 ראה לעיל העירה 12.

17 קנייני האומה, כגון הארץ, השפה וכו'. וראה להלן העירה 20.

ازינוות

237

פי שהוא "אוֹפֵן סְתּוֹם וְגַעַלְמָן". תשואה טבעית כלל-אנושית זו היא "הנשמה העולמית" הטבועה בכל אדם. אולם מרבית הצער לא נתגלתה בעולם הנשמה העולמית אצל כל העמים, בעטיה של "החולשה האנושית" שעשתה איללים והביאה לעולם "חושך עב ומגושים" במקום גילוי אור ד'. כך היה בימי "הילדות האנושית", עד שבא אברהם והתקומם נגד האיליות וקרא בשם ד' אל אחד-אל עולם. ומאז נשארה הדבקות בד', שהיא התכוונה האלוהית הטבעית, בקרב העמים באורה בסתר ומעומעם, בעוד שנטולת במלוא עצמה בישראל ונעשה לה תכונתה הלאומית: "תכונות האומה בישראל לקחה לה את התשוקה הזאת ליסוד חyi הלאומיות שלה על-פי גורלה ההיסטורי" (שם קלה).

הדבקות באלוhim אין לראות בה געגוע מיסטי בלבד אלא היא מתפרשת כשייפה לבקש את הטוב המוחלט ותקדוש ולחיקות חיים של אהבת ד', אהבת מוסר וטוב ותורה ומצוות, להיות טוב ולהיות דבק אל הטוב. אין זו דבקות העומדת בפנוי עצמה כתוכנה דתית ערטילאית אלא יש בה תוכן של אורחות-חיים דתיים וקדושים, כפי שהם נדרשים בחוקיו ומשפטיו של ד' לישראל. "רוח-קדש זה אינו נמצא לנו כי אם בתוכן הדבקות האלוהית הבאה לנו מtower אמונה ישראל המעשית והיעונית" (שם קלו). הרצון להיות טוב הוא "הגרעין הפנימי של מהות נשמתו של הכנסת ישראל" (שם קלט). "כנסת ישראל מיסודת היא כולה על בסיס של המוסר האלهي העליון" (שם קמנג).

כנסת ישראל היא תמצית ההוויה כולה, ובעולם הזה נשפע תמצית זו באומה הישראלית ממש, בחומריותה וברוחניתה, בתולדתה ואמונהה... הכנסת ישראל היא הגילוי הרוחני העליון שבהוויה האנושית.

כשם שאין להחפה על אשר במוח ובלב ישנים גilioiyim כאלה שדוגמתם אין אנו מוצאים בכל הגויה כולה, כן אין להחפה על גilioiyim של הפליאות, הנסائم, הנבואה, רוח-הקדש במעלהו העליון, התקווה הנצחית, הנצחון על כל מפגע, שהם מוגלים בצדקה עליונה, המפליאה את כל הוגה וכל מוח חושב. הכנסת ישראל היא גilioyi זרע ד' בעולם, יד ד' בהוויה, בבניין הלאומים. ויש לה בודאי יחש גדול עם כל מה שהוא יותר נשגב ונערץ, קדוש ומרומם, מצוי כל-כך הקפו הגשמי והרווני (שם קלח; ע"ט י).

לאומיות חילונית

הואיל והלאומיות הישראלית מעוגנת ב"תביעה מוסרית גדולה ועמוקה" הרי אין לצפות שהתוכנה המוסרית תגדל מליה ותפתח. יש לפתח את הדרישה המוסרית וייש לזכך את התביעות הרוחניות הגלומות בלאומיות הישראלית (שם קnoch-קנט). הירידת הרוחנית שבדורנו גרמה לדלול המחשבה הלאומית עד כדי כך שיש לאומיים שהם מלאים "פגמים רוחניים, דעתות רעות ומידות גסות". ועל כן זקופה המחשבה הלאומית לצירוף ולטיהור (שם כסא). אי

אפשר לדבר על תחיה לאומית אם לא נצרכ' את התביעה לתחיה פרטית של כל אדם בישראל בפנוי עצמו. ודבר זה נשתכח בימינו " מכל הענסקים המפורטים של תחית האומה" (שם קסה—קסו). במקום רעיון לאומי ספג אידיאлизם באה ציונות מדינית ומעשית המתרכזת כולה כולה ב"רעיון מדיני" ואף רואה במדינה רק "חברת אחירות גדולה" (שם קיד)¹⁸. אולם העובדה שנפתחו אצלם המעיין של התחששה הלאומית, מעוררת את הבטחון כי יתלופו הימים הדלוחים של הלאומיות הגסה והחיצונית, ובמקומות יגבעו הימים הזוכים והנקאים של הלאומיות העדינה והפנימית (שם קסו). לאומיותם החילונית יונקת — אף שלא במודע — מן המקור האלוהי של הלאומיות הישראלית. ולכון אין להתנגד ללאומיות חילונית אלא יש לכובן אותה אל האמונה: "הרגש הלאומי הוא לעצמו רגש חדש ונעלה. במקום שהטבע מביא את האדם בדרך ישרת, חלילה לנו לסתרו, כי אם אדרבה להרתו גבולו ברוח דעת ויראת ה" (תיעיל צא—צב).

אין ספק כי התפיסה החילונית של הלאומיות לא תחזיק מעמד בעם ישראל¹⁹: "ברית כרותה היא לכנסת ישראל כולה שלא תטמא טומאה גמורה. גם עליה תוכל הטומאה לפעול, לעשות בה פגמים, אבל לא תוכל להכריתה כליל ממקור החיים האלוהיים. רוח האומה שנטעורה עכשו, שאומרים רבים ממחזיקו שאינם נזקקים לרוח אלוהים, אם היו באמת יכולם לבסס רוח לאומי כזו בישראל היוז יכולים להציג את האומה על מעמד הטומאה והכלוון. אבל מה שהם רוצחים אינם יודעים בעצמם. ככל-כך מחבר הוא רוח ישראל ברוח אלוהים, עד אשר אפילו מי שאומר שאיננו נזק כלל לרוח ד', כיוון שהוא אומר שהוא חפץ ברוח ישראל הרי הרוח האלוהי שורה בתוכיות נקודת שאיpto גם בעל כרחו. היחיד הפרטני יכול לנתק את עצמו ממקור החיים, לא בן האומה כנסת ישראל כולה. על כן כל קניינה של האומה שם חביבים עליה מצד רוחה הלאומי, ככל רוח אלוהים שורה בהם: ארצת, שפה, תולדות, מנהיגיה" (שם טג—סד)²⁰. "ואי אפשר שיחזור ישראל לאיתנו להיות חיים טבאים כי אם כשיישוב לו גם טבעו הרוחני בכל מילואין, אחד מהם והיותר חזק שביהם הוא זה הטבע של יראת החטא" (את"ש לט)²¹.

18 השווה אה"ק ג, קצא; או"ת קס. יש לשער שכונתו למושג "האמנה החברתית" שנחנכת במשמעותם של הובס, לוק ורוסו, כסיבה להתארגנותם של בני אדם במסגרת של מדינה. וראה להלן פרק י"א, הערת 62.

19 ראה לעיל הערת 14.

20 על "הצדדים החיצוניים" של הלאומיות ועל רוח אלוהים הגנוו בללאומיות היהודית, השווה תה"ג עז.

21 השווה או"ת קמב. יש לציין כי במקרה זה מקביל הרבה את כנסת ישראל אל האדם היחיד: "אי אפשר לאדם להפריד מדבקות האלוהית, ואי אפשר לבנות ישראל להפריד מאזור ישעה אור ד' אלחי ישראל".

"הלאומיות שבנו היא תולחת האמונה" (תינ"ל סט). ומכאן נובעת הווודאות כי התעוורויות ההכרה הלאומית טוביל לשיבת אל האמונה. ההרגשה הלאומית כשלעצמה היא "כוח טבעי ונחרם המביא לשליםות גדולה" (שם סב).

כאשר יכלה הרעיון הלאומי שורש בלב העם בטבעו, יביא עמו את העודתו ומטרתו הנעה ואוז ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהים, ה' אלהי ישראל, שהחר בהם לאיר אורה, בעולם עליידי תעורתו הלאומית. וכאשר כל העם יהיה מסור למצא אשרו וגורל חייו רק בהרחבת המצב הלאומי של עם ישראל, הרי הם מבקשים את ה' אלהיהם. ואם תצליח בידינו בע"ה שהתגעה הציונית תעשה דרכה על אופן (= באופן כזה), עד שכל ישראל יחד ישתתפו בדרך ההשתדרות האפשרית, לעשות כל היכולת מצדם, להшиб לנו את התחלת מצבנו הלאומי, למען יוכל להיות חיים לאומיים, שמאליהם יצא תכליתנו הלאומית לטובת האנושות כולה²², אז כאשר תתרומם רוח העם לעשות כל מעשיו למטרת הזאת הרוממה, ולא תעלתה בידינו תשובה ישראל האמיתית, שהיא בקשה ה'. ע"כ עליינו לכוון רוח העם שייהי נכוון לבקש ה' ועוזו, עליידי שישתדל בכל הרכבים היישרים, לכogen מעמדו הלאומי, לא בשביל עצמו וצרבי החומריים לבדים כ"א בש سبيل תעודתו הנשגבת. ובאמת לו לא תעודתו הנשגבת, כבר נשבת מהיות גוי. ואיזה כח יש לנו שמקים את העם הנפלא זהה באורה פלא? רק תעודתו הנשגבת, שהיא חזקה כאיתן הטבע הכללי עצמו, אשר העמידו ה' לשלים תק ולא עברו, והוא שם ה' שנקרא עליינו (שם ע"ט-פ).

אהבה ובקורת

עם ישראל לא צמח בדרך "התפתחות הסידורית" של עמי העולם אלא בפתאומיות שהפכה את בני ישראל מעבדים של פלים לעם של תרבות אלוהית. זו הייתה כוונתה של יציאת החפזון מצרים: להולד עם ב בת אחת, מבלי להזדקק לתחביבים הטבעיים הנלוויים לייצורם של העמים. עם זה הוא "עם קדוש ראוי להדרכה היותר עליונה, לאור היותר גדול, של תורה אמת" (עו"ר ב, רפז). לעם ישראל יש "օפי מקודש מיוחד" וטבועה בו "סגולת גנוזה", ואפילו אם ירבו מכשולים בתולדות העם לא תיעלם "הטבעות המיחודת של ישראל". המהות המיחודת של ישראל מקורה "בראשית יצירתה להיות לעם, בפליאת עולם של יציאת מצרים וגינוי שכינה שנתקלה עמה" (שם א, כב)²³.

האהבה הגדולה שאנו אוחבים את אומתנו, לא תסما את עינינו מלברך את כל מומיה. אבל הננו מוצאים את עצמיותה²⁴, גם אחרי הביקורת היותר חפשית, נקייה מכל מום (שם ב, ו-ז).

22 להלן בפרק י"א מידון שאלת היהס בין הלאומיות ובין האוניברסליות.

23 וראה גם עו"ר א, טו.

24 על חטא הזנחה "העצמיות", ההליכה אחורי מגמות זרות והסתה הדעת מן ה"אני" העצמי והמהותי, השווה אה"ק ג, קלט-קמא. וכן השווה ע"ט ס"ד על האדם "שהטוב שבעצמיותו הוא המכريع בחיו".

"עצמאות" זו של עם ישראל היא המגמה האלוהית הטבועה בנסמתה. "רק ישראל יכולים להם לקבל אמונה אלهي אמת ד' אחד במילואה וטובה, ואישיותם העצמית עוד תוסיף אומץ, ותרבותם תשתגש ותחגדל בפריחה מצוינת". אצל עמים אחרים הוכנס מאור האמונה באורח מעומעם, ועדין נאבקת האמונה עם תרבותם הגסה. רק בישראל יש "tabi'ah פנימית" להתאים את המעשים אל "דעתות והרגשות היוצר עליונות ועדינות" (או"ת פח; ע"ט עד). התכוונה האלוהית שבישראל היא קבועה וקיימת. "תהליכי התהים וצורותם החיצונית הן מקובלות לפעים איזה שינוי, אבל לא התוכן הפנימי... כי אף-על-פי שיוכלו להיות אנשי אלקים גם כן בכל עט ולשון, מכל מקום מוכחה הוא שכל איש ואיש מאיזו אומה שתהיה יוכל בקרבו את התוכן הנשא וגם את התוכן השפל של אומתו, כי אין אפשרות לשום אדם להיות מثالץ את עצמו לגמרי מסגר האומה, שכבר קבעה לה תוכנה נפשית מיוחדת, בזו עצמו שעלתה על במת העמים בתולדתה. על בן הניצוץ הישראלי שבנו הוא באמת כל עזונו ואשרנו, כל עושר רוחנו ועצם חיינו" (אג"ר א, מג—מד).

אפילו בירודה שבאומות אנו מוצאים יחידים בעלי מעלה (שם א, נא—גב). בכל העמים יש אנשים שהם ייחידי סגולה, ועל כך נאמר (בבא קמא לח, א) שנכרי שעוסק בתורה הרי הוא כהן גדול. אבל המיויחד שבישראל הוא "דבר הסגולה האלקית הנמצאת בנשمت האומה בכללה" (שם א, ע—עא). בעריגה אל הטוב העליון יש הבדל בין היחידים ובין אומה שלמה (או"ת נב). היחידים שבעמם יכולים להיות חסידים (א"ד קמח). "ישנם בעולם חסידים, פילוסופים, אנשי קודש ואנשי אלחים, אבל אין בעולם אומה שנשmeta העצמית לא תוכל להשתלם כי אם על-פי המגמה של האידיאה האלוהית העלינה בעולם, כי אם ישראל" (או"ת ב).

האומה הישראלית מודדת את ההיסטוריה שלה על-פי אמת-המידה של דעת אלחים לעומת שיבחת אלוהים. הכתמים האפלים שבהיסטוריה שלה הם התקופות שבהן נשכח האלוהים, ואילו ימי התפארת הם הדורות של דבוקות באלהים. כישראל דבקה באלהים הרי היא מתקיים כללום, תרף המון תלאות. אבל כאשר גוטלים ממנה שם אלוהים — "אין לה כלום, לא שאיפה ולא תקווה, לא תכליות ולא חיים, לא חפץ ולא מטרת" (א"ד נא). "אנחנו הגנו מוצאים את עצמנו מצד טבע לאומנו, כי החפץ הנשא לצד האלקי שישלוט בקרבנו ובעולם, זהו אדריכל חפצנו הכללי. הרגש הנשא הזה דופק בחזקה בחינו היוצר פנימיות, וכל מי שרוצה לחוש את נשנתו הישראלית ימצא אותה כשיבקשנה בקרבו פנימה. זהו שורש אהבת האלים הצפונה בלבבנו ובנפשנו פנימה. הכח הצפונן זהה הוא גנו בקרבנו... כל המעשים כולם, כל המצוות, כל המנהגים, אינם כי-אם כלים המכילים בקרבם

כל אחד ואחד ניצוצי אורה אחדים מהאורה العليונה והגדולה זוֹאת, שלפי חסנם של הכלים, לפי טהרתם, ודיוקם המכובן — כדמות הדיווק הבלשי לעומת הרעיוונות הפנימיות שמתבטאים על ידו — כך האורה מתגדלת" (א"ד קכג—קכד).

הכשרון הדתי

הואיל ומשמעותה של הסגולות המיווחדת שבעם ישראל היא "החפץ הנשא לאצדק" והשאיפה אל היושר האלוהי, מטעוררת השאלה אם אנו מוצאים כיום את היתרון המוסרי זהה בפועל בחיה העם. על כך ניתנות שתי תשובות: "שמא לא ימצא האדם בפועל את היתרון המוסרי שלנו עכשו, נאמר לו: בשתחבקษ בכללות האומה בודאי תמצא. ולא עוד שאין הדבר תלוי על-פי הצדק שבפועל — שישנים כמה דברים המונעים ומעכבים אותו להופיע בಗלוּי — כי אם על-פי כשרון הצדק הגנוו בכח כלל האומה, והכשרון זהה הוא ככל-כך גדול ונשגב עד שהוא עולה למרום הצדק האלוהי, וחפץ דוקא בצדק עולמיים! מובן הדבר שמעלה אדריה כזאת בעיקר הטבע, מזכות אבות, משורש הגוזע, אי אפשר שלא תגרר עמה — כל זמן שלא יצא אל הפועל — גם כמה חולשות ורפיגנות, כתבע כל כח גאוני שמאבד איזה כחות צדדיים מדי גדלו. אמנם הוא כל כך גדול, כל כך נשא ונשגב, עד שכשיצא אל הפועל ברום עוזו, ידע איך לככל הכל במשפט" (שם קכד—קכה). תשובתו של הרב היא כי גם אם לא נמצא את "היתרון המוסרי" כשהוא פועל אצל היחיד, הרי נמצא אותו בהתנהגותה של האומה. אולם תשובה זו אינה עיקר. תפיסתו היא שהיתרון המוסרי אינו מופיע תמיד באורח פעיל, כי אפשר שייהיו גורמים שימנעו את פעילותו. השאיפה אל הצדק היא כשרון הגנוו בנשمات האומה וכדרכו של כל כשרון מיוחד וגאוני הוא גורר גם חולשות ורפיגנות. אבל כשרון זה שרייר וקיים, שכן הוא נתוע בטבע האומה — "זכות אבות, משורש הגוזע" — ולכון אין ספק שיבוא يوم ויצא אל הפועל בכל כוחו ועווזו²⁵.

הכשרון הדתי המיווחד נמצא רק בעם ישראל והרב מכינה את הכשרון זהה, בעקבות רבי יהודה הלוי בספר הבורי, "הענין האלهي" (או"ת סד)²⁶.

25 ראה או"ת קבט—קל: לעיתים רבים יש כשרונות מיוחדים העולים על הכשרון של ישראל, אבל הכשרון של ישראל שונה מכל השרונות הלאומיים. "בתוך התמצית של האנושיות כולה מקבצים בקרבתם את סגולות כל העמים כולם והן מתאחדות בתוכם בצורה אידיאלית חדשה, באחדות נשאה". ראה להלן פרק יא, הערא 7.

בעניין גזע וזכות אבות, ראה לעיל פרק ז', הערא 57.

26 ראה ספר הבורי א, לא—מב; א, מז; א, צה—צח; ב, כד; ב, מד; ד, ג; ה, כ;

טעות גדולה היה ביד אותם שאינם מרגישים את האחדות (= היחיון) הסגולהית שבישראל, וחותמים הם בדמיונם להשוות את העניין האלهي הזה, המיוحد באופי היהודי, לעניין כל תוכן של עם ולשון אשר בכל משפחות הארץ, ומזה בא רצון לפולג את העניין הלאומי ואת העניין הדתי לשתי פלוגות. ושתיהן יחד נחלו בזה שקר, כי כל ענייני המחשבה, ההרגשה והאידיאליות שהננו מוצאים באומה הישראלית, חטיבה אחת בלתי מתחלקת היא, והכל ביחד עשוה הנו את צורתו המיוחדת (שם מה).

יכול רוח אלהים חיים להיות קבוע וגנו תחת גלים רבים של זיהמת שרירות לב ושותות מנהגים, תחת ערים רבות של דעות כזובות שתוכנו רשע, נבלת ודמיון מתעה, אבל לא יmach לנמרי אותו הרושם דאלוהי מתכונת האומה בכללה (חת"ג ק).

מן הכהרונות הדתי הטבוע בישראל נובעת הנטייה הטבעית אל האמונה. מורשת ישראל היא שהאמונה קיימת אצל בני ישראל באורה טבעי ואילו הכפירה היא בלתי טבעית, ומורשת זו מקורה בגילוי השכינה בעת מתן תורה. וזה פירושו של הקשר המהותי בין שני כתובים בספר דברים (ד, ו; ד, לד): רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה — הניסת אליהם לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. כי חכמתו ותבונתו של עם ישראל מקורן בהtaglot של יציאת מצרים ומעמד הר סיני. מה שאין כן באומות העולם, שבען האנושי אינו מדריך אותן אל האמונה (או"ת קסז) ²⁷.

בחירת ישראל מכל העמים מתרשת כהבדלה מהותית בין ישראל והעמים. במשנת הרב ניכרת היטב השפעתם של רבי יהודה הלוי ושל מהר"ל מפראג בדבר בחירת ישראל, העניין האלוהי הטבוע בישראל, ומעמדו של עם ישראל בעולם; וכן מובלטת תפיסתה של תורה הקבלה בדבר השכינה השרויה

הunny האלוהי חל לראשונה על אדם הראשון שהוא מושלם, ולאחר מכן חל על יהודים אנשי סגולה שככל דור, עד לבני יעקב שהיו כולם סגולה וראויים לקבל את העניין האלוהי, ומהם התחיל השינוי בעניין האלוהי. במקום לחול על יהודים, כפי שהיא מאדם עד יעקב, חל מעתה על האומה.

הunny האלוהי הוא הכהרונות לקבל את התגלות האלוהים וההצלחה הדתית. כשרון זה הוא למעלה מן הטבע, והוא נמצא בתוך ישראל משום שהאלוהים הענิก אותו לישראל שלא בדרך הטבע אלא בהtaglot אלוהית עלי-טבעית.

ראה יצחק היינמן, הלך הרעיון של התחלת ספר הבורי, בקובץ רבי יהודה הלוי (תל-אביב תש"י), 247—257.

27 בכהרונות דתי זה רואה הרב את חשיבותה הדתית של התורה שבעל-פה, שיעיקר סמכותה היא בכך שהאומה קיבלה על עצמה את ההלכה והמנוגדים. רב ערכם וקדושתם של חז"ל, אבל הגורם המחייב את מעמדן הדתי של הלכות אלה אינו גדוותם של חז"ל אלא "קבלת האומה לדורותיה בדרכיו. היה". הסכמתה של האומה מעניקה ל תורה שבעל-פה את מעמדה הדתי, מפני שהסכמה זו באה מאומה שבנשמה גנווה הסגולה האלוהית. ראה א"ד לה—מ; אה"ת ב.

בכנסת ישראל²⁸: "הבחירה האלוהית בישראל, זאת היא סגולותה המזוהה של כנסת ישראל, שהוא דבר העומד ממול מל' לימוד, למעלה מכל הבנה ומכל הסתגלות מעשית. בחירה עליונה היא זו מתוך הכרה של סגולות הויה מיוחדת באומה זו, המחטבת אותה ביחיד מכל העמים — אשר הם ראויים להשתמש בשימושים אחרים של סגולות האדם, בסגולות השכל האנושי, בטגולת מוסרו, בסגולות חoso העדין ליפוי ותפארת החושים — אבל לא בסגולת העליונה האלוהית, בסגולתה של תורה, של הארת המגמה האלוהית בכל יצוריו... זאת היא מתנת ישראל הנבחרת" (עו"ר א, ס—סא)²⁹.

בחירה היא עניין של ברירה, שכן יש אפשרות לבחור או שלא לבחור, והבחירה נעשית מתוך רצון. כך מובנת בחירתם של ישראל על-פי ההבנה

28 ראיו לצין כי המונח "כנסת ישראל" שגור בכתבי הרב במשמעות הרווח לשני פירושים החלקיים זה בזה: עם ישראל הריאלי שהוא נבחר ונבדל מן העמים, וכן כנסת ישראל המזויה (בתורת הקבלה) עם הספירה "מלכות". הרב רוצה להציג בכך את סגולותה של האומה שבאה שכינה. ראה, למשל, או"ת קמג—קמה; אה"ק א, קלת. וראה גם להלן פרק יא, העלה 55.

29 ראה א' קריב, כתבי מהרייל מפראג א' (*ירושלים תש"ך*) לב—לו; א"פ קליני־ברגר, *המחשبة הפדגוגית של המכרייל מפראג* (*ירושלים תשכ"ב*), 39—41. הרבה סבור כי המכרייל מפראג גמנה עם המקובלים עלי-פי שסגנוינו איינו סגנוון השגור בספרי הקבלה. ראה אג"ר ב, צא. השווא: G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism* (New York 1941), 339

השווות פירושו של רבי שניאור זלמן מלדי, ליקוטי אמריס־תניא, פרק יט, על הכתוב "נָרְדָּת ד' נִשְׁמַת אָדָם" (משל י, בז), שנשماتם של ישראל דומה לאור הנור השואף מטהעו להיפרד מן הפתיל ולהידבק בשורשו למעלה ביסוד האש הכללי (על-פי תורת ייון העתיקה בדבר ארבעת היסודות; ראה גם רמב"ם הלכות יסודי התורה ג, י; ד, ב). כדطبع הנשמה שהיא רוצח להידבק בשורשה ומקורה האלוהי.

לעומת תפיסה זו, ראה דעתו של הרמב"ם באגדת תימן, וכן דעתו של רבי יוסף אלבו (בעקבות הרמב"ם) בספר העיקרים ג, לו. על דעתיהם של חז"ל, ראה א"א אורבר, חז"ל — פרקי אמונות ודעות (*ירושלים תשכ"ט*), 465—480; 582—584.

על דעתיהם של הוגים בדורות האחרוניים, ראה רבי נחמן קראונפל, מורה נטפי הומן, שער ז'; הרב ש"ר הירש, אגרות צפונ, אגרות ז, ח, טו; מ' בובר, דרכם של מקרא (*ירושלים תשכ"ד*), 88—99; פ' רוזנטויזיג, *כובב הנאולה* (*ירושלים תשכ"ח*), 323—330; הרב ד"ר י"ד סולובייצ'יק, איש האמונה (*ירושלים תשכ"ח*), A.J. Heschel, ;169—167, 94—86 *God in Search of Man* (New York 1955), 420—426; M. M. Kaplan, *The Future of the American Jew* (New York 1948); W. Herberg, *The "Chosenness" of Israel and the Jew Today*, *Midstream*, Au-tumn 1955.

של תורה הנגלה. אולם על-פי תורה הנستر^ט, סגולת ישראל היא למעלה מכל בחירה, משום שהיא עצם הקדושה הנשגבת, ולכן מן הראוי לכנות את העניין המזוהה לא בחירה אלא סגולת (שם ב, עט-פ).

מה פירושה של התפילה שאמרתה הונגה על-ידי אנשי הקבלה: "לשם יהוד קודשא בריך הוא ושכינתי... ביהודה שלים בשם כל ישראל"? ביסודיה של תפילה זו היא האמונה שהקדושה מוטבעת בנשماتם של ישראל, ולכן יש בקיום המצווה על-ידי ישראל משום השלמת האחדות וההתאחדה של כל הנטיות האנושיות, עד כדי השכנת האור האלוהי בעולם (שם א, יג-טו). קדושת נשماتם של ישראל "מאחדת את העולם הרוחני היותר עליו עם העולם החמרי המעשי" (שם א, קיג). האומה "החובקת בגדלה את כל הרם והנשא" יכולה להביא לידי התאחדות של המוגבל עם האור האלוהי שהוא נעלם מכל גבול (שם א, קצג).

"הטבעות האלוהית בישראל" באה מון ההתגלות האלוהית שביציאת מצרים. גם לאחר שנתרחקנו מן התקופה היה, נשארה אותה קדושת שרירה וקיימת, קבועה ומושרת, באשר היא טבועה בנשחת האומה (שם א, ו). "טעות יסודית היא החזרה מכל היתרון שלנו, החדרון מההכרה של אתה בתרתנו". לא רק מושגים אנחנו מכל העמים, שונים ונבדלים בחיבים ההיסטוריים מצויינים שאין דוגמאות בכל עם ולשון, כי אם גם מעולים וגודלים מאד מכל עם. אם נדע את גודתנו או יודעים אנו את עצמנו, ואם נשכח את גודנו אנו שוכחים את עצמנו, ועם שישכח את עצמו בודאי הוא קטן ושפלה. רק בשכחת עצמנו הננו נשאים קטנים ושפליים, ושבחת עצמנו היא שכחת גודתנו... הננו שוואפים לקום לתחיה באותו הגודל של אבותינו, ולהיות עוד גדולים ונשאים מהם... רוזנו איננו ירא מפני הזמנים; הוא יוצר את הזמנים ומטביע עליהם את צורתו" (או"ת גה).

ארץ ישראל

כשם שלעם ישראל סגולת אלוהית נתועה בנפשו, כך הקשר בין העם ובין ארץ ישראל מקורה בסגולת אלוהית שאינה משתנית לעולם. "יחוסנו לארץ ישראל איננו יחש מקרי, אבל הוא יחש אליו טבעי לנו. כל הויתנו ועצמותנו קשרות הנה בארץ חמדה, וכל ריחוקנו מאדמתנו מפני חטאינו לא גרים שינוי בעצמיות ערכנו, והננו תמיד קשורים לאדמה קדשו בכל טבע לבבנו ועצמותנו" (עו"ר ב, רטה). "ארץ ישראל איננה דבר חיוני, קניין חיוני לאומה, רק בתור אמרע למטרה של ההתאנגות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצומתית קשורה בקשרי

^ט על נגלה ונستر בהבנת המורה, ראה לעיל פרק ד', ובמיוחד העירה 5.

חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה". ולכן אי אפשר לעמוד על משמעותו של הקשר בין העם והארץ בדרך של השכלה רציו-נאלית. קשר זה אפשר להבין אותו רק על-ידי ההכרה שהঙולה של רוח ד' – שהיא תכונת העצמית של האומה – אי אפשר לה הגיעו לעצירה מלאה ומושלמת אלא בארץ ישראל (או"ת ט-י). "את קדושתה של ארץ ישראל, בסגולתה הפנימית, התאים השם יתברך עם הטבע הרוחני העצמי היסודי של האומה" (עו"ר א, רג). ארץ ישראל היא ארץ שבחר בה ד' ויש בה סגולות קודש (אג"ר ב, קצד). "קשר הקודש של ישראל עם ארצו הקדושה אינו דומה לחבר טבעי, שככל עם ולשון מתקשר על ידו עם ארצנו. הקשר הטבעי הוא מפותח רק במשך זמן רב, על-ידי המונ מאורעות, על-ידי עם רב ועצום שמתכנס יחד לדור באיזו ארץ בתור ישיבת קבוע, ואז מתחילה איזו חבה היסטורית, הבאה מتوز התרגלות לפעם בלבבות הדורות הבאים, וקשר רוחני מתחווה בין העם והארץ. מה שאין כאן הקשר האלקי המקורי הקודש, שנתקשרה הכנסת ישראל בקדושת ארץ חמדת, שהתחילה מקור הקודש, החותם הוזה להיות מבליט 'בחיותכם מתי מספר' ובזמן קצר ותוכה, יחד עם הופיעם בארץ ועוד קודם לכניותם, על-ידי ההערה האליהית העליונה, ובhayitzם יושבים בתוכה לא ישיבה קבועה כי אם בתור גרים, ששם דבר שיסודות הטבע לא עוז לקשר הוזה שהופיע בתור יצירה אליהית" (שם רג-רד).

אף בبيانו משמעות הקשר בין העם והארץ ניכרת ההשפעה של דברי החבר, האומר בספר הכוורי (לפי תרגומו של ד"ר יהודה אבן שמואל): "אין עם הঙולה יכול להידבק בעניין האלוהי כי אם בארץ זואת" (ב, יב). בסיום ספר הכוורי מסכם רבי יהודה הלוי את דעתו כי ארץ ישראל מיוחדת לאלקי ישראל, ומעשינו לא ישיגו את השלמות הרצוייה אלא כשבחיה בארץ ישראל. "זהלב לא יוזך והכוונה לא תהיה כולה קודש לאלה כי אם במקום אשר ייאמן עליו כי הוא מיוחד לאלה" (ה, כג). וכן מבחר הרבה כי בחוץ לארץ אין חיה האומה חיים מקוריים (אה"ת עט) וכי רק בארץ ישראל יכולה האומה להשיג את השלמות הרוחנית (עו"ר א, רסב). הקדוש ברוך הוא הטבע בארץ ישראל אפשר להעלות ולقدس את הגוף "משמעות קדושת שם ב, פג). בארץ ישראל אפשר להעלות ולقدس את הגוף – כאשר יש בכוחה – כאשר האומה תקיים את הקשר האמיץ עם הארץ – להפוך את הארץ ולהעלתו אל מרום הקודש (עו"ר א, מא). התוכן האלוהי של האומה יכול להתגלות ואף להאיר בעולם רק כשהאומה תהיה כולה מקובצת הארץ ומאחדת ברוחה (שם א, ריא). הקודש הלאומי לא יקום ולא יהיה כי אם בהגנותו בארץ (אג"ר ג, קסתה).

משנתו של הרב קוק

246

האמונה בכלל אינה מaira כי אם בכנסת ישראל הבריאת, השלמה בחסנה, במלכתה, במקדש, בארץ, בכל קניינה הרוחניים והחמורים. המצוות כולן הן תמיד הקשורות במגמות ובתוכן הפנימי שלהן דוקא לאוֹתוֹ המצב העליון, ואנו הן מתראות בכל הדין (או"ת כסג).

בשיתוך רוח העם בקרבו עליידי שיבתו אל ארצו ומלךתו, יתחילו סגולותיו העתיקות לצאת לאור עולם (אג"ר ג, קנה).

את הודה ויפעתה (של נשמת האומה) הלא לא תוכל לגנות רק בעמה חי חיים שלמים על אדמותו (ש"ה יג).

אפילו תמאות הקשים שאירעו בארץ ישראל לא המיטו את קישורה של האומה עם הארץ. וכשם שהורבן חומרי אינו יכול לכבות את אש החיבה הלהטת בנשمت האומה, כך גם לא ישפיע כל שמן רוחני שהיא בארץ. "דבר אלהינו יקום לעולם, קדושת ארץ חמדת וחבתה לא נשתנה ולא תשתנה" (חה"ג כסא).

רב מצין במיוחד את יום עלייתו לארץ ישראל, יום כ"ח באדר (תרס"ד): "זה היום הגדול אשר בו זיכנו צור ישראל ב"ה לבא לארץ חמדתו ולראות בעינינו צמיחה קרן ישוע לעם קדשו" (אג"ר ב, רצב).

עבדה בשנת השמיטה

כאשר הרב מותקף על שסמרק את ידו על היתר לעבד את האדמות בשנת השמיטה (היתר ההלכתי מבוסס על הפקעה שבუשית עליידי מכירת הקרקע לנכרי) הוא מבادر כי יש בכך משום הוראת שעה בಗל סכנה לחייו הכלכליים של היישוב החדש בארץ. "מרוב דלות מצב ישובנו בארץ הכרה הוא אמן להסתפק עליפי רוב בהוראת שעה" (ש"ה, הקדמה, יג). יש חשש רציני שם לא יותר העבודה בשנת השמיטה עליפי היתר ההלכתי יגועו המתישבים ברעב וייהרס היישוב בראשית צמיחתו (אג"ר ב, קפד). הויאל והיתר הוא הוראת שעה ולא הלכה קבועה, יש לעוזד את המתישבים שאינם רוצים להסתמך עליו והם שואפים לקיים את המזווה במלואה. וכך הוא תומך בהצעה שאגדות ישראל תקים קרן לשמרות מצוות השמיטה שמטרתה תהיה לסייע לאוטם המתישבים הרוצים לקיים את השמיטה ללא להזדקק ליתר שיש בו "תחבולה והפקעה" (שם ב, רמט-רג). אבל היתר העבודה מיועד לרבים שאינם יכולים לעמוד בקיום המזווה בנסיבות הזמן. ההוראה בדבר היתר מושחתת על ההכרה שהענין נוגע להפסק של רבים: "אפילו אם לא היה הדבר נוגע לישיבת ארץ ישראל, وكل זהomer שהדבר נוגע ליסוד חי נפש של יישיבת ארץ ישראל (ש"ה, מבוא, טו).

עמדתו בשאלת השמיטה מעוררת תゴבות חריפות ו אף השמצות בקרב חלק מאנשי היישוב הישן. הוא מצטרע על שהוכנסו לפולמוס זה "דברי קיגטוריא שאינם גותנים כבוד לבעליהם" אם כי יש ערך לדיוון ענייני על דרכי קיומו

של המצוות התלויות בארץ (אג"ר א, שנג). אולם הוא איתן בדעתו. שיש להחזיק בהיתר לעבודות בשנת השמיטה, והוא אינו מוכן להיכנע לדרישת שהענין יוכרע על-ידי רבני ירושלים. הרב יושב ביפו (בשנת תר"ע) והוא קרוב לענייני היישוב החדש ומカリ את מצבו היטיב, ושאלת זו יש לדון מתחזק ידיעת המצב: "זזה הלא ידוע לכל שהנני ש��ע בענייני היישוב, בין בטובי ובין שלא בטובי, ואני יודע את כל מהות מעמדו יותר הרבה מרבני ירושלים, הרחוקים ממנו בין מקום בין ברוח הכרה" (שם א, שנג). "כמובן אני מצטרף על אשר לך לו עניין הזוראה בדבר השביעית צורת של מחלוקת, מה שלא פלתי, וזה יודע טהרתו לבבי בכל העניין... ובעומ אופן לא היה לי אפשר להתנהג בדרך אחרת, ולא חשבתי חס ושלום לפגוע בכבוד שום איש כי אם עשית הכל לטובה ישב ארצנו הקדושה החביבה עליו" (שם א, שנג—shed).

ולא אשא פני איש במלחמת ד' הנוגעת לקיום ישב ארץ ישראל (שם א, שנג). מי שצריך לעשות דבר הנוגע לכל ישראל, מחויב הוא שלא להשגיח כלל על עניינו הפרטיים, לא מענייני עולם זה וגם לא מענייני עולם הבא, כי אם לעשות מפשיו לשם שמים איך שמתברר לו על-פי התורה ויראת ד' האמיתית (שם ב, קנה).

ובכלל, כל ישי וחפצי מאז בואי אל הקודש, בעורת צור ישועתי ב"ה, רק לעבד לטובה הארץ הקודש ועם ד' השוכן בה, ואין לי שום חפץ ודאגה בשבייל עסקי עצמי הפרטיים, שאינם חשובים כלל לגבי טובת הכלל של הגוי כולה, יברכם ד' ויצמיה מהרה קרן ישועה (אג"ר א, רסג).

מצוות ישב ארץ ישראל

נוסף לפולמוס ההלכתי בדבר ההיתר לעבודה בשמיטה, דין הרב בשאלת עיוניות שנתעוררה: הויאל והhitraut מבוטס על הצורך לעודד את ישב ארץ ישראל, ועל יסוד זה אנו מפיקעים את קיומה של מצות השמיטה — כלל נותרה כאן מצות ישב ארץ ישראל?

הרב טען כי שאלה זו יסודה בדעה המוטעית שמעלת הארץ ישראל מתחזית באפשרות של קיום המצוות התלויות בארץ. ועל כן, כאשר מפיקעים את המצווה התלויה בארץ שוב לא נותרת מצווה ישב ארץ ישראל. אולם לא כך הדבר. ערכה וקדושתה של הארץ ישראל אינם רק למצאות התלויה בה אלא בה עצמה וכשלעצמה. קדושת הארץ ישראל היא מעלה בפני עצמה. היישיבה בארץ היא מצוה בפני עצמה, ואילו המצוות נובעות מן היישיבה בה אך אין תנאי לקדושת הארץ. "וזכריך כל לב וכל רוח ונשמה של כל אחד ומישראל להיות הומה ושוקק לבא להאחז בארץ חמדה" (ש"ה, מבוא, סא—סג).

בשנת תרצ"ד נשאל הרב על-ידי מנהיגי המזרחי הרב מאיר ברלין (ברל- אילן) והרב י"ל פישמן (מיימון) אם מותר להמיר לקרן הקיימת לישראל לאור

העובדת שהנוסף של החזים בין הקרן הקיימת ובין המתיישבים אינו מבטיח שמירה מלאה של השבת על קריקוותיה. הוא פותח את תשובתו בהנחה עקרונית: "בתורה דברת אמת, אי אפשר להטוט את ההלכה על-פי רגשי הלב כי אם על-פי מה שמתבادر מגופי ההלכות המאוששות". מכאן הוא עובר לידיון בשאלת ההלכה והוא קובע כי קניית הקריקות בארץ ישראל היא חובה גמורה: "על כן כאשר הקרן הקיימת לישראל כל עיקר העסק שלה היא לקנות חרכי אדמה בארץ ישראל להוציא אותם מיד הגויים ולהכניסם לידי ישראל, הרי זו בכלל מצות כיבוש ארץ ישראל השולחה מכל המצוות שבתורה. והראיה, שהרי מעיקר הדין חייבה אותנו התורה לעסוק בזה אפילו על-ידי מלחמה, ובדרך הטבע במלחמה יש תמיד סכנות נפשות. וכל המצוות שבתורה כתוב בהן "וחמי בהם", מה שאין כן בכיבוש הארץ. ואם שאין לנו בעת עסוק בכיבוש מלחמה, אבל כיבוש על-ידי קניין שיש בידינו לעשות הרינו מחויבים להתאמץ בכל עוז לעסוק בזה בכל שלhibit הקדושה של עבודת השם יתברך שבלב כל שלומי אמוני ישראל". אמנים חובתנו להפעיל את מלאה השפעתנו שהחיים בארץ ישראל יתנהלו על-פי דבר ד' בתורה ובמצוות. אבל בשאלת זו של קניית קרייקות בארץ ישראל אסור לנו לדzon על-פי רגשי הלב ולפי המרירות שבקרבנו נוכחות מעשים של חילול שבת על קרייקות אלה. חלילה לנו להתבטל מן המצוות של "כיבוש ארצנו הקדושה וקניינה בשליל שום נטיית הלב שבעולם... ואפילה אם אין אנו מרצו ממעשים של חלק מהמתיישבים בחלק אדמה הקנوية על-ידי הקרן הקיימת לישראל, גם כן אין זה פוטר אותנו מהמצוות כלל... על כן כל מה שאפשר לנו לעשות את הזירוז הזה יותר מפורש ויותר מבורר (בגוסח החוצה) זאת חובתנו. אבל חלילה לנו לעזוב את חובתנו הקדושה והשתתפותנו ה恒midiah בשבייל איזה דקדוקים בנוסחא" (חה"ג רכא—רכג).

סגולת ובחירה

הקשר שבין ישראל וארץ ישראל הוא מהותי יותר מאשר קשריהם של עםים עם ארצותיהם. הסגולת של האומה והסגולת של הארץ יכולות להגיע למלאה השולטן רק כשהן מחוברות יחד והן משפיעות-פועלות זו על זו:

גשمت האומה והארץ יתדי פועלות את סוד הויתן, מובעות את תפkidן להוציא אל הפעל את עריגת קדושתן... העם פועל בכחו הנפשי על הארץ... והארץ פועלת על העם להכשיר את חוכנותו לפי חפצ' חיים אלהים שלמים בתבניותם (ש"ה, הקדמה, ח).

ברם, הסגולת האלוהית של ישראל אינה נתפסת על-ידי הרבה בעניין סטטי אלא כתכמה דינאמית, בمعنى המתחדש בחיי האומה. הסגולת היא שרירה וקיימת, ועם זאת היא מוסיפה והולכת, גוברת ומתחמצת (שם א, סא). "רוח

ציווגות

249

הקדוש בא דרך כניסה ישראל אל הלב של כל יחיד וייחיד לפִי מעשָׂיו" (או"ת קמה). בישראל יש קדושה של סגולה, ויש גם קדושה של מעשים. בתולדות ישראל יש תקופות שבהן מטעמת קדושת הסגולה, כאשר השכינה שורה בישראל באהורה גלי, ויש זמנים שהסגולה מוסתרת ומוחלשת ולעומת זה מתחזקת קדושת המעשים (עו"ר א, רלו)³¹. אין לתפוז את הסגולה בסתריה אל המעשים, אלא שהסגולה זקופה לטיפוח על-ידי מעשים: "יסוד חכמה ישראל האמיתית הוא ההכרה בערך האלקי של נשמת האומה. המطبع החילוני של לאומיות בישראל היא זיווף נורא מצד אחד בתפישת טבע האומה, כמו שכן היא מצד שני שלילתה של ההכרה הלאומית האלית, שהוא יסוד הויתה של האומה. חפצ' החיים האלקיים מתגליה באומה בסגולתה בכח טמון האзор בקרבה מירושת אבות — רק באבותיך חשך ד' לאהבה אותם ויבחר בורעם אחריהם בכמם מכל העמים (דברים י, טו); להיות לו עם נחלה כיום זהה (שם ד, כ) — כה גפלא שצורך לטפחו, לשכללו ולבדו, להוציאו אל הפעול. לאומתנו העתיקה אין עוד עד כה נקודה אחת של זמן יציאה אל הפעול הנמור, כי היא תמיד חולכת ומתעללה. האומה שהיא מרגשת עצמה שהיא עומדת על מרום פסגת שלמותה, היא כבר צפואה לירידה וכליון, ולא באלה חלק יעקב... עם עולם יכול להיות רק עם כזו שההתקומות התמידית היא עומדת על דגלו, וזה אי אפשר רק באומה שההתקומות לצד החפצ' האלקי היא שורש נשמתה, שהוא עילוי שאין שום גבול וסוף לרומרמותו, כי התוכנה האלית לא תדע גבול וסוף לעילויה, להשלמתה וההתפתחותה" (חה"ג צו—צז).

הסגולה הטבעית נתפסת כתוכנה שאפשר וצריך לפתח אותה. דווקא אומה בעלת סגולות-קדושים חייבת להיות מודעת לסכנות הנזionario הצפוייה לקיבוץ אנשים המאמינים שהגיעו לפיסגת השלמות. אולם אומה השואפת ללא-הרף להתקומות, מובטח לה שלא תזקן ולא תכללה. הסגולה הקוקה בטבע נשמת ישראל, אבל היא אינה מושלמת. יש להכיר בה ככוח הכנה הזוקק לטיפוח ולשיכולו. יש להוציא אל הפעול את התוכנה הקדושה שבני ישראל קיבלו מירושת אבות. התודעה שיש לחזור להתקומות מתמדת היא המבטיחה כי "לא יזקן ישראל לעד ולעולם כוחו חדש עמו" (שם)³².

קדושת ישראל מבוססת על שני יסודות, הסגולה והבחירה:

הא' הוא סגולה, ככלומר טبع הקדושה שבנשימת ישראל מירושת אבות, כאמור: לא בצדקה וגו', רק באבותיך חשך ד' לאהבה אותם ויבחר בורעם אחריהם (דברים ט, ה; י, ט), והייתם לי סגולה מכל העמים (שמות יט, ה). והסגולה

31 השווה עו"ר א, קה.

32 לעניין החפירסה ההתפתחותית ראה לעיל פרק ה'.

הוא כוח קדושה פנימי מונח בטבע הנפש ברצונו ד', כמוطبع כל דבר מהמציאות, שאי אפשר לו להשתנות כלל, כי הוא אמר וכי, ויעמידם לעד לעולם.

והב' הוא עניין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובטלמוד תורה.

החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בחירה. אלא שברית כרותה היא שהסגולה הפנימית לא מתגלת בזמן זה כי אם לפיה אומהה שהבחירה מסייעת את גילוייה. על כן הכל תלוי לפיה רוב המעשה וקדושת האמונה וטלמוד תורה. והשם יתברך, הנוגג באחסנו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשומות הצריכות להופיע בעולם: לעיתים כוח-בחירה מתגבר וכוח-הסגולה עומד במצב העולם ואינו ניכר; ולפעמים כוח-הסגולה מתגבר וכוח-בחירה עומד במצב הנעלם (าง"ר ב, קפו) ³³.

סגולתה האלוהית של נשמת ישראל אינה משתנית בנסיבות. אפשר שתהיה מוסתרת, אבל היא עצמה קיימת לעולם. אולם היחיד איןנו קולט בסגולה זו אלא אותה מידת שהוא מתודע אליה. כי טيبة של הסגולה הוא הכשרונו להסתכל על המציאות מתוך הערכה אלוהית, היינו שבכל ערכט של החיים הוא שם אלוהיים. כשרון לאומי זה מושפע על כל יחיד שבאומה, אבל מידת קליתו של כשרון זה תלויות במידה ידיעתו של היחיד "של הכרת ערך החיים רק באליהויהם" וברצונו להידבק אל הסגולה האלוהית של האומה: "סגולתה של הכנסת ישראל היא, שהיא מסתכלת על ההוויה יכולה באטפקלריא המAIRה של קודש. בכל עוז-חייה היא מכרת שהחאים שווים הם את ערכט רק באותה מדת שהם אלוהיים, וחיים שאינם אלוהיים אינם שווים לה מאומה. היא יודעת עד שבאמת אין חיים אלא אלוהיים, וחיים שאינם אלוהיים אינם חיים כלל. והידיעה הזאת, המונחת בעומק תוכנות נשמתה, מטבחת עליה את חותם-ערכה המזוהה לה, המוטבע על כל יחיד וייחיד מיחידיה. כי אורו וישעו של היחיד תלויים הם במידה ידיעתו את התעמקותו והתבלטוותו של החותם הכללי, של הכרת ערך החיים רק באליהויהם, מתוך עומק נשמתו" (ש"ה, הקדמה, ז) :

ה חיים, על-פי ערך האלוהיות שבhem, אינם מתגלים אל היחיד אלא באותה מדת שהוא מתאים להיות נשאף בכל הוינו בחוכיותה של כלות האומה (שם).

כנסת ישראל לא בחרה ב"ישראל האלוהי" מתוך צדקתה ויושר לבבה (דברים ט, ה) אלא זאתطبع נשמתה: "תכמה-גוזעה הגוף והרוחני". והואיל ולא לקחה את העניין האלוהי מתוך בחירה, הרי שום קללה לא תאבד אותו. ואין-על-פייכן, יש לבחירה תפקיד חשוב להוציא אל הפועל את הסגולה הטבעית. ואם גורם הבחירה לא יופעל, יחשך המאור של הסגולה והלב יטומטם עד שלא יחוש את "העושר הרוחני הצפונ בתוך חייו הנשמה". אבל

33 להבנה בין סגולת ובין בחירה יש השפעה על שאלת הסובלנות. על כך עמד הרבה בהמשך דברינו. ראה להלן פרק י"ב.

zionot

251

החשכת המאור וטממות הלב לא יתקיימו לעולם, באשר הסגולה הטבעית תמשיך להתקיים ואין ספק שהיא תשוב להתערות גלויה (שם)³⁴. הקקלול של גורם הבחירה אינו יכול להכחיד את הסגולה הטבעית, אבל הוא יכול לפגום אותה ולהביא לידי היעלה זומן רב, עד אשר תשוב ותעורר ותתגלה. "עליה היא האומה ברום מעלהותיה אלה — כשהיא מכרת את רוחה העצמי". אולם כאשר עוממה בישראל הכרת זו, נשכח ממנו גדלות סגולתו (שם יי"א)³⁵.

התודעה הלאומית בישראל נזונה משאיפות רוחניות משותפות, ולכון זכותות שאיפות אלה לטיפוח מרובה הן אצל היהודים ותן בחיה האומה (או"ת קנ). אנשי לב חיברים "לחשוף תמיד ולא הרף את המעיין הרוחני" (אה"ק ב, שי). כאשר הלאומיות מתעוררת ברוח חילונית גרידא, אין להנגד לה אלא יש "לעבד עבודה גדולה לגנות את האור והקדש שברוח האומה" (או"ת סד)³⁶. אין להדוף את הלאומיות החילונית אלא יש להשתדל באורה נמרץ להביא אותה "אל מקורת העליון, לחברה עם הקודש המקורי שמןו היא נובעת" (שם עה).

שומריו מצוות ויחסם ליישוב הארץ

לאומיות חילונית אפשר שתתקיים אצל עמים אחרים אבל בישראל לא יתכנו חיים לאומיים שלמים ללא התביעה האלוהית (ה"ר 37). הסגנון החילוני כשהוא מופיע בלאומיות ישראלית הריהו מעשה של התבולות. אין בין המתבוללים ובין הלאומנים החילוניים אלא שהמתבוללים רוצים בכרם במודע, ואילו הלאומנים עוסקים בחיקוי מושם שאינם מבינים כי "לאומיות ישראל צריכה להיות דока כפי טבעה ומקורה שהוא קדושה לד'" (א"ד נט). הלאומיות החילונית שבישראל אינה מכירה את שורשה ויסודות תקומתה: "עינה לארץ, ולשימים עודנה לא תבית... שם שמים לא שגור בפייה, אומץ וגבורה רודפת היא, אבל באמת הכל קדש ואלהי הוא". אולם אנחנו נמצאים בראשיתו של תהליך התחייה הלאומית בישראל, ויבאו ימים שהאור האלוהי יתגלה והכל יכירו כי שורשה של הלאומיות הוא אור אלוהי עולם (או"ת עט).

כיום מגשים באפלה ומחפשים הסברים חילוניים לתופעת התחייה הלאומית בישראל. אולם האמת היא כי בשם ישראל, שהוא סגולת אלוהים חיים, הולכת ומתרגבת בתוכנו ומעוררת אותנו לתחייה (חה"ג לו). סוף-כל-סוף

34. הרב מצין כאן כי שנה השמיטה מסמלת את "הסגולה" ואילו שנה היובל מסמלת את "בחירה". על שmittah וiyovel ראה לעיל פרק ז'.

35. השווה או"ת קלב—קלה.

36. השווה אה"ק ב, שיג; או"ת עז.

משנתו של הרב קוק

252

גינו הכל להכרה כי נשמה של תחיה האומה היא רוח ד' ועל-ידי כך יבינו כי שני חלקי היישוב בארץ ישראל, היישן שהוא ספוג תורה ויראה, והחדש שהוא הבונה והמרחיב את ההתיישבות החדשה, שניהם יחד הם שורש וענפים של צמיחה אחת ומאחדת. הכמה הקדושה לחיה יהדות שלמים תמלא את הענפים, שהם חיים ברובם לאומיים-חילוניים, והערגה לקוממיות לאומית תשפיע על היישוב היישן שאינו משתתף ביום בפועל ההתיישבותיתית (חה"ג קעט).

בעבודה המעשית בארץ ישראל מתגלים ניצוצות של קודש. ואם כי השורש הוא כולם קודש-קדשים, הרי ניצוצות הקודש מתגלמים בענפים מרובים שבהם מתגלמת בנינת הארץ³⁷. אמן המיסדים הראשונים של היישוב החדש היו חזוריים אמונה, אבל לאחר מכן כמה תנועה שהיה מרוחקת מן האור האלוהי. בקרב אנשי התנועה הזאת פועמת רוח של חולין-חולין והם אינם מכירים "מהיכן בא להם כוח פועל נפלא זה". כוח זה הוא ניצוץ מקור הקודש, ואף-על-פי שהלאומיות החילונית התרחקה מז המקור אשר ממנה שאה את כוחה, היא תשוב אליו ברבות הימים. על פי אבחנה זו של המצב יש להסיק שאין להפריד בין לאומיים דתיים ובין לאומיים חילוניים אלא חובה להtagד "באיין יוצא מהכלל" בבני ארצנו הקדושה" (שם כמה-קן) ³⁸.

יתר על כן, יש להודות כי הסיבה העיקרית להולשת היהדות בארץ ישראל היא " מפני שהקהל הקדוש שומר תורה ומצוות מכל השדרות ומכל המפלגות התרשל לצערנו הגדל הרבה יותר מדי בלקחת חלק בכל התנועה הקדושה של יישוב ארץ ישראל ושל שיבת בנייה לתוכה". אמן המעוררים הראשונים לשיבת ציון היו דוקא אנשי קודש, אבל בהמשך הפעולה פחתה השתתפותם של דתיים במפעל שיבת ציון. על כן נתמעטה ההשפעה הדתית בתוך התנועה "שמורה הוא באמת קדוש וטהור". ועל כן נתבעים שלומי אמוני ישראל "لتකן החטא של עזיבת חובה הרגשה המעשית והעיוונית ביחס לkadushת ארץ ישראל וחובה בנייה" (שם רו-רח). כאשר רואים כי דוקא הרוחקים מקדושת התורה מתחזקים בעבודת יישוב ארץ ישראל, חייבים החדרים לדבר ד' לרובם את אהבת הארץ במידה כפולה ומוכפלת. "זו גנרו רבים משומרי תורה ושלומי אמוניים אל ארץ הצבי וישפיעו בכת החיים החברותיים לטובה גם על האחים הרוחקים" (שם רד).

הרב מבחין בשלושה כוחות הנאבקים בתוך האומה, ומאבקם ניכר ביותר בארץ ישראל. הכוח האחד הוא "האורותודוקסיה" ("כמו שרגילים לקרוא

37 ראה לעיל פרק ה', בעניין ניצוצות הקודש.

38 שאלת הפריד בין דתיים וחילוניים תידון בהרחבה להלן בפרק י"ב.

אותה") התובעת אמונה ותורה ומצוות וכל קדש בישראל. הכוח השני הוא "הלאומיות החדשה" הרוצה לחדש את החיים הלאומיים. והכוח השלישי הוא הסיעה "הLIBRALITY" הדורשת את התוכן האנושי של ההשכלה.

שלושה כוחות אלה מייצגים שלוש תביעות עיקריות המרכיבות את תוכנם של חיננו: הקדש, האומה והאנושיות. "לא נמצא ולא נוכל למצוא שם צורה קבועה של חיים אנושיים שלא תהיה מרכיבת משלויהם". נחיה אומללים אם לא גalive לאחד ולמזג את שלושת הכוחות העומדים כיום בסתריה זה לזו. כל כוח רואה בחבריו את הצדדים השיליליים בלבד, אולם במצב בריא יש צורך בשלושת הכוחות האלה גם יחד.

יש לשאוף שלושתם ישלטו בחיננו "במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר", תוך הכרת תפקידו החיוובי של כל כוח. וזאת שכלי יחיד וכל קיבוצ-אנושים ירצה להגן על אותו כוח שהוא קשור אליו; אבל יחד עם זאת עליו לדעת להשתמש בכוחות של الآחרים כדי שישלים על-ידי כך את עצמו. "באופן זה נוכל לקוות להגיע למצב של חיים ראויים לגוי אחד בארץ". בرم, כשמדבר בכוח הקדש כאחד ושלושת כוחות החיבטים במיזוג, אין הכוונה לקדש עליון — שהוא מעל הכל והוא חודר בכל — אלא בביטויים המחשבתיים והמעשיים, האנושיים, של הקדש (או"ת ע-עב).

האומה הישראלית מרכיבת מנטיות וכוחות מרובים ומגוונים, ואנו מצווים למזג את כולם בחטיבה לאומית מאוחדת. בפנימי-פנימיות לבותיהם של ריקנים שבישראל ופושעי ישראל יוקדת "השלחתה הישראלית" שהיא השאיפה לקישורם של החיים עם מצוות האלוהים. וזאת שם רוחקים מאמונה אבל בקרבת פועמת — בלי יודעים — סגולות הקדש של נשות ישראל (שם יב-יג). אפילו אם הם רשעים, הרי כל עוד רצונם להידבק באומה משתיכים הם לישראל, ועל כן ניתן לומר עליהם (ישעה ס, כא) "זעםם כולם צדיקים" (שם עד) ³⁹.

גם לרשעים ולפושעים ישנה הסגולה האלוהית הפנימית הטבועה בכלל ישראל, אלא שחסרה אצל הבירה הרצונית. אף-על-פי שהם שפלים בעניין הבירה וגם נגועים במעשים רעים, אור הסגולה הטבעית מair בהם. הדבר מתחטא באורח גלוי בכך שהם מחבבים את האומה, חושקים הארץ ישראל

39 הרבה רומו למשנה סנהדרין י, א. משנה זו קובעת שכלי ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר "זעםם כולם צדיקים", והוא מפרט את אלה שאינם חלק לעולם הבא.

השויה "דרך חיים", פירושו של המהר"ל מפראג לפסקי אבות, שכלי ישראל יש להם חלק לעולם הבא "מןני שיש עליהם שם ישראל" אף-על-פי שאינם צדיקים. ואילו אנשים אשר רשעותם מוציאה אותם מכלל ישראל עד שאין עליהם שם ישראל, אין להם חלק לעולם הבא.

ודבקים ב מידות טובות המאפיינות את סגנות ישראל. יש ללמד ממידתו של משה רבנו שקריב רחוקים ואפילו את הערב רב⁴⁰. בדורנו שהוא דור של ראשית גאולה, "עקבתא דמשיחא"⁴¹, נאחות הסגולה היהודית אצל כל איש ישראל (אג"ר ב, קפח). אפילו "הפושע שבישראל" אינו יכול להינתק מן התוכונה היהודית הפנימית "כי אין ביד אדם להחליף את טבע נפשו המקורי" (א"ד קנא)⁴².

הנפש של פושעי ישראל

על פי תורת הקבלה כלולות בנפש האדם שלוש מדרגות או תוכנות: נפש, רוח ונשמה⁴³. החיים הטבעיים מובלטים בתוכנות הנפש, החיים הרגשיים מובלטים ברוח, והחיים השכליים מוארים בנשמה (עו"ר א, יז). במקביל לחילוקה מודרגת בנפש האדם יש בעמ' ישראל שלוש דרגות רוחניות: המון העם, תלמידי חכמים, וצדיקים. הנפש שורה בהמון העם, הרוח שורה בתלמידי חכמים, והנשמה שורה בצדיקים (ע"ט עט)⁴⁴. על פי דירוג זה יש לכלול גם את פושעי ישראל במדרגה התחתונה הנקראת "נפש", שבה מובלטים

40. שמות יב, לח; שמota רבה מב, ו.

41. לפניו בוא המשיח. ראה משנה סוטה ט, טו: בעקבות משיחא חוצפה יסגת. במקומות אחרים (או"ת פב-פג) מסביר הרוב כי בדור של עקבתא דמשיחא אין העבריות גורמת-היריטה מוחלט, אלא יש בה משומן התפרצויות של חוצפה, המיעודת לתיקון הדברים.

42. ראה גם ע"ט ה.
43. בבראשית רבת יד, ט (וכן בדברים רבה ב, לו) נאמר כי חמשה שמות לנפש ואלו הן: נפש, רוח, נשמה, חייה, יחידה.

הרמב"ם מבאר בפרק א' של שמוña פרקים אחד דעתו כי נפש האדם אחת וailo פועלותיה חולקות. ראה פירושו של ד"ר א' בן-ישראל לשמוña פרקים לרמב"ם (תל אביב תרצ"ה).

ראתה גם ד' זילבר, נפש רוח ונשמה וזיקתנו לבשר ורוח – במקרא ולאחריו, בית מקרא, סיון משל"א.

במסורת הקבלה נפש האדם היא אחת אבל מדרגת על-פי קרבת האדם אל האלוהים. "נפש" היא המדרגה התחתונה, הדבקה בגוף ומחיהו אותו. "רוות" היא מדרגה עליונה יותר והיא ממיצעת בין המדרגה הנמוכה ובין המדרגה עליונה ביותר. "נשמה" היא המדרגה העילאית של קרבת האדם אל האלוהים. ראה ספרו האנגלי של ג' שלום (באנגלית), 241–240; י' תשבי, משנת הוויה חלק ב' (ירושלים תשכ"א), יא–יט; מד–מו.

44. השווה את הדירוג בחולין צב, א: בעלי בתים, תלמידי חכמים, עמי הארץ, ריקנים שבישראל. ראה לעיל פרק ז', העלה 37.

ה חיים הטבעיים והחומריים⁴⁵. אולם בתקופה של עקבתא דמשיחא, כאשר פושעי ישראל מתקשרים אל ישראל ועובדים במסירות למען תחיית האומה ויישוב ארץ ישראל, הרי לא זו בלבד שטוהר של ישראל נאחזת בהם אלא שבديرוג של התוכנה הנקראת "נפש" הם בעליים על שלומי אמוני ישראלי שאינם פעילים למען האומה וארץ ישראל. לעומת זאת בעליים שלומי אמוני ישראלי על הפושעים בתוכנה הנקראת "רוח":

הנפש של פושעי ישראל שבعقبתא דמשיחא, אותם שהם מתחברים באהבה אל עוני ככל ישראל, לארץ ישראל ולהחיה האומה, היא יותר מתוקנת מהנפש של שלומי אמוני ישראלי, שאין להם זה היתרון של ההרגשה העצמית לטובת הכלל ובניין האומה והארץ.

אבל הרוח הוא מתוקן הרבת יותר אצל יראי ד' ושומר תורה ומצוות, אף-על-פי שההרגשה העצמית וההתעוררות של כת פולה בעוני ככל ישראל אין עדין אמיצות אצלם, כמו מה שהן אצל אלה שרווח עווים אשר בתוכם מעבר את לבם . . .

כשם שאי אפשר לין بلا שמרים, כך אי אפשר לעולם ללא רשיים. וכשם שהשמרים מעמידים את היין ומשמרים אותו, כך הרצון הגס של הרשעים גורם קיום ועמדת לשפטת החיים כולם . . .⁴⁶.

הגלוות לדלה את כח החיים של האומה ושמרינו נתמעטו הרבה מאד, עד שיש סכנה לקיום החיים של האומה . . . ושבית ישראל לארצו בשבייל קיומו העצמי היא מאורע מוכחה, וקיומו זה יוצר את שמריון: נושא הרשעה והחוצפה של עקבתא דמשיחא אשר ירגע כל לב לזכרו.

אליה הם הצדדים העכורים שהקיים הצלול והמשמה מתחווה על ידם. וסוף המהלך הוא: שיקוע השמרנים בתחום החבית . . . ואו מתבטל מהם כל תכנם המכאי ומוזע . . . וינוח הלב וישקוט במכונו רק למראה העתיד, ההולך ועשה את מטלתו במפלאות תמים דעתם (או"ת פד-פה).

בדור של עקבתא דמשיחא יתוקנו הפגמים של האומה על ידי כך שייעשו ישראל אגודה אחת. תוכנות הבופש הפגומה של שומר תורה תוקן על-ידי שלמות הנפש של הפושעים הטבעיים, בעוני האומה והציבור. תוכנת הרוח הפגומה של הפושעים תזוקן על-ידי השפעותם של יראי ד' שומר תורה וגדולי אמונה. החיבור של חלקו העם יביא לתשובה שלמה — "וואו יהו ישראל מוכנים לגואלה". עבודה האיחוד צריכה להיעשות על-ידי הצדיקים, בעלי תוכנת הנשמה, העומדים ממילא לבעלי הנפש והרוח ומסוגלים להביא לידי איחוד של כל חלקו העם (שם).

משנתו הלאומית של הרוב מבארת את המשמעות הדתית של אחדות האומה. היא אינה מסתפקת באיחודם של דתים וחילונים בפעולה הממשית של

45. השווה ליקוטי אמרים-תגניה, פרקים יח; יט; מא.

46. השווה לעיל פרק ה' הערתה 34.

הציונות⁴⁷ אלא מעניקה מעמד דתי לتبיעת האיחוד של דתים עם חילוניים, ואfillו עם פושעים⁴⁸. "אנחנו חייבים להציג בקרב שדרותינו כולם את הרעיון שהתחיה הלאומית שלנו כוללת היא שני צדדים, ורק בהשלמה של שני הצדדים ייחד תהיה אוז רואיה לשמה. והצדדים אינם אחרים כי אם צד החול הצד הקודש שבה". אנשי החול עוסקים בעבודתם ללא הרף והם אמנים מבאים ברכה לאומה ולאرض; ואילו האנשים האמורים לטפח את ערבי הקודש באומה אל להם להתרגנו על ריבוי החול אלא יתמסרו לייצרת הקודש. יש צורך בשנייהם, בהיי החול ובחיי הקודש, בהרמונייה שלמה. שם שאין להסתתק בחול גרידא כר' חייבים אנשי הקודש לדעת שככל עוד לא ישתתפו בבניין החול של האומה לא תקבל הייצהרה הלאומית את צביונה השלם (חה"ג רג-רד) ⁴⁹.

קדוש וחול בתנועה הציונית

אולם בתנועה הציונית גברה הדגשת החול עד כדי כך שהחול מתפשט על כל תחומי החיים ומצמצם ביותר את השפעת הקודש בפועלותיה ובהגותה של הציונות: "יש לנו שני ערכיים כלליים בחיים: קודש וחול. ואנחנו בתוקףתנו לוקינו במידה של הגדרת החול במידה כל כך מוגזמת עד שהוא מתפשט על כל שטח החיים והוא אפילו את אור הקודש בקרבו. מושג הקודש נעשה כל כך רפואי אצל בני הדור עד שהוא נעשה אצלם שם נרדף עם כל ציור של רפואי וחולשה, בעוד אשר באמת כל העוז וכל הגבורה רק בו הם אצורים. המחלה הזאת של הנתקת מושגי הקודש מהרעיון ומזה החיים, התדבקה לצערנו באותה התנועה הנשגבת שהננו חיים עמה בזמננו, התנועה של התחיה הלאומית, הציונית ואגפית... מרגשיים אנו את יסורי המחלה, מחלת החול שנתפשטה בצורה מבהילה בכל השטח של תנענות התחיהית" (חה"ג קפט-קע). ההדגשה המופרצת של החול אינה הולמת את התנועה הלאומית בישראל, שהיא ביסודה מקור הקודש. "טעות מריה" היא בידיהם של האנשים הסוברים שתנועה הלאומית תעמוד במקום הקודש: "הקודש

47 ראה לעיל הערא 9.

48 הפירוסם הראשון של הספר "אורות" עורר תגובה נזומה אצל חוגים דתיים קנאים, שטענו שיש בספר "כמה פרקים מלאים תהלות ותשבות לרשותם". ראה קול השופר (ירושלים תר"פ). וראה מכתבם הגלי של רבני ירושלים על כתבי הרב ובמיוחד על הספר "אורות", ותשובתו של הרב: הרב י"ל פישמן (מיימון), תלמידו הרב, אוצרה א' (ירושלים תרצ"ז-תרצ"ח), Kas.

השויה גם הביקורת שנמתחה על הרב בעקבות דברים שכחוב על ישו הנוצרי ותשובת הרב לביקורת: אגר ב, לד. וראה לעיל פרק ב', הערא 4.

49 ראה לעיל פרק ו' על "קדוש הארץ" לעומת "קדוש שבגולה".

מכראח לשוב על כנו בתנועה הלאומית והציונית שלנו, כי רק עמו מקור חיים, ואו יהיה הוא בכוחו גם את ערכי החול" (שם).

דברים אלה שנתפרנסמו בשנות תרצ"ה מבטאים את השקפותו הציוניות. מקור הציונות הוא הקודש. אין לראות באזינו רק תנועה המבקשת מקלט בטוח לעם שהוא, אלא חייתה של גוי קדוש הנעור מתרדמתו הארכאה וחוזר אל נחלתו. לא יתכן שתנועה זו תהיה מנוטקת מקורה הדתי. "לא ברוח של הספרות האירופית המודרנית אנחנו שואפים למקום ולהיות לעם — אפי-על-פי שאנו סופגים את כל ערכי האנושיות הכללית אל תוכנו בתור בני אדם בעלי תרבות גבוהה — אלא ברוח תורהנו, ברוח הנביאים שלנו, ברוח ד' אלהי ישראל אשר על עמו, שלא יכול להנטק מהתורה ותחיה". הרב מביע התנגדות חריפה לתוכנית ציונית אשר קובעת כי "הציונות דבר אין לה עם הדת". סעיף זה הוא ההיפך הגמור משורשיה האמתיים של תנועת התתיה. במקום "הסעיף המחייב" הזה יש לנוכח "שהציונות מבוססת היא על יסוד תחית האומה בתורתה על אדמתה". הוא מותח בקורס (במחับ משנת תרע"ג) על "המזרחי", על שהוא מסתפק בשאייה להביא את שלומי אמוני ישראל אל הציונות ואינו יותר לשינוי מהותי בתוך הציונות החילונית. המזרחי מתקשר עם הסתדרות הציונית "בכל מקום שאין הדעות היסודות סותרות", ולא די בכך. הוא טובע מן המזרחי שיהיה בתוך הציונות "כוח של תסיסה תמידית" למען החדרת תפיסת הקודש אל הציונות (אג"ר ב, רח-לי) ⁵⁰.

שתי שאיפות מתקיימות בתולדות האומה. יש שאיפה של קיום ויש שאיפה של גאולה. בימי אושר מתקיימות שתי השאיפות בצדות, אבל יש זמנים שבהם גוברת שאיפת הקיום ושמירת המסורת ויש דורות — כשהצרות תוכףות — שבהם מתגברת שאיפת הגאולה, החידוש והתחיה. "אבל לעולם לא תהיה האומה שלמה ברוחה, כי אם כשתה מחשבות הגדלות הללו פועלות בה את פועלותיה השונות... אין גאולה בלי קיום כאשר גם בן אין קיום בלי גאולה". בדורנו גברה שאיפת הגאולה, אבל חובתנו להציג שהגאולה לא תהיה גאולה של ממש אם לא תהיה מעוגנת ביסוד הקיום הקשור במורשת הקודש. "ואם יצא רעיון הגאולה בצורה של התעוררות לאומית חילונית, הרי הוא מחותר בה, ואי אפשר לו להוציא צמח חי וקיים, מפני שאין עמו אדריות הקיום, שהוא כלו נתון במסורת חי הקודש של האומה". האירוף של שאיפת הקיום עם שאיפת הגאולה מקבל אל החובה להגיע אל הרמונייה שלמה של החול ותקודש בתנועה הציונית (חה"ג קפד-קפו).

50 ראה גם אג"ר ב, קלד-קללה. השווה ספר הקונגרס, בעריכת ל' יפה (ירושלים תש"י), 191–192. הקונגרס הציוני השני קיבל החלטה כי "הציונות אינה עשויה שום דבר העומד בנגדן למציאות הדת של היהדות".

המזרחי ואגודות ישראל

במכtab משנת תרע"ג אל מנהיג המזרחי הרב מאיר ברלין (בר-אלין) חזר הרב ותובע שהמזרחי יילחם נגד "האמרה המחריפה שהציונות דבר אין לה עם הדת". המזרחי נתבע להשפיע על התנועה הציונית כולה. אין לחוש מפני ההתחברות עם הציונים החלוניים שכן התנועה הדתית חייבת להפעיל את השפעתה במלוא המרץ:

دعות ממוצעות ופרשניות שיש בהן מעין חולשה גופנית ורפיו נפשי, איננו עלולות לנוכח בתוכנה רבת-פעלים כתוכנת התertia הלאומית שלנו, שרוח ד' אל עולם מתנוסס מכל עבריה. علينا להזדין בכך רוחני גדול, בדעות מוחלטות מקוריות וקבועות, העולות בכח-החיים שלהן להראות את הדרכן על כללות השאייפות החדשנות, שנוצרו בימינו ברוח ד' המעריך לתחיה את עם קדשו (אג"ר ב, קסד).

עוד לפני עליית הרב לארץ ישראל, כשהוא עדין יושב ברוסיה, הוא כותב (בשנת חרגנ"ט): "אננו מקוים שנזכה ליסד אגודות בשם 'ציונים שמרי תורה', העניין גדול ואין פה המקום לבאר קצחו, ועוד חזון למועד בעורת השם יתברך" (שם א, ט). בערב חג הפסח של שנת תרס"ב הוא מפרסם כרוז המופנה אל "בתוכי ישראל, בניינו הצעירים" ובו הוא מזמין להתאסף אצלו: "נועץ ייחדיו לאגד את הכהות הפזריים שבמחנה צעירים עדתנו, אל מרכז אחד, להפיח רוח חיים וטל של תחיה בקרבת מהנה, הפונה אל העתיד הגדול לנו, בעורת אוור ישראל בגבורה" (שם א, יב). ככל הנראה לא עלה בידו להקים אירגון או אגודות מקומיות אלה. לאחר ייסוד המזרחי בשנת תרס"ב לא הצטרף אל המזרחי, אבל עם ייסוד אגודות ישראל בשנת תרע"ב הוא גילה יחס חיובי כלפי האירגון החדש והתקרב אליו. הקמת אגודות ישראל מוקלה על המכאוב שנגרם מוקדם עלי-ידי "התגדורות מיוחדות למפלגות ואגודות". אגודות ישראל מתכוונת לאחד את כל ישראל "לדרישת הטוב של כלות האומה", שכן שלומי אמוני ישראל אינם מפלגה אחת אלא "כלות האומה כולה". במקומות התפרdots לחולקות מרובות תהיה אגודות ישראל האירגון של "יהדות אחת כללית, גדולה ומקפת, הרואה לגוי אחד בארץ כימי עולם". ומכאן יש להסיק את המסקנה שאגודות ישראל תקיף במשמעותה ופעולותיה את כל ענייני האומה (שם ב, עז-עה)⁵. דומה שהוא מקווה

5 ראה אג"ר ב, רמב על הצלפות רשמית אל אגודות ישראל — בלי לגרום להתפלגות בקרבת מהנה יראי ד'. וראה גם שם רמת-רג.

הרבות הסכימים לתיבחר כחבר במוסד שנקרא "מועצה חכמי הזמן" של אגודות ישראל. מוסד זה נקרא לאחר מכן "מועצה גדולי התורה". ראה שם ב, רפו. השווה גם הרב מנחם מנדל פרוש, בתוך החומרה — זיבל שנים (ירושלים תש"ח).

208—332; 333.

שהאיגון חידש הנושא את השם "אגודת ישראל" יגשים את החזון שעליינו כתוב עוד בשנת תרס"ז: "לכונן אגודת ישראל על האדמה הטובה אשר נשבעה לאבותינו, כי רק מציון ומקודש ישלח לנו עוזרו ורק בירושלים תהיה ישועה לישראל, מיד ולדורות. וחותבת כל תלמיד חכם וכל גבר ירא ד' באמת, שלא לחוש ולא לשkept, ולעוזר ישנים, לבשר אהבת ציון וחתבת ארץ צבי לאחינו המודכנים כבושים גולה" (שם א, עז).

הוא מכוון (במכתב משנת תרע"ג) כי אגודת ישראל תהיה הסעה המרכזית אשר תקבע את העם "זהיא תוסיף משנה-יכוח למרצ'-רווחם של כל הבונים בתחום האומה והארץ" (שם ב, קעג). על פי הערכתו החיוונית את אגודת ישראל הוא מחליט להשתתף באסיפה של אגודת ישראל האמורה להיות בגרמניה בשנת תרע"ד, וזאת למרות "שકשתה לי מאי ההסכם לעזוב את הארץ חמדה הקדושה אפילה על שעה אחת" (שם ב, רפה—רפוי)⁵². אולם הוא מוסיף ומדגיש כי לא די באיגון שיאחד את שלומי אמוני ישראל. הכוונים של פלגים שונים לא יביא ברכה אלא אם כן יושתת על לימוד עמוק של המטרות אשר למען ראוי להתחדש. והתלמיד צריך להביא לידי מעשה. הוא דורש שאגודת ישראל תטפח את העיון והלימוד בשאלות שהאיגון ירצה לטפל ובמיוחד תעוזד את הלימוד של כל האוצרות הרוחניים בישראל, כדי שהמעשים יתבסטו על המסקנות העיוגיות. אם אגודת ישראל תלך בדרך זו, יוכל לקוות שתיאו תהיה הכוח שיקבל השראתו ממוקור ישראל בטהרתו וייחד את האומה (שם ב, קטג—קסד).

תנוועת "ירושלימים"

ברבות השנים הוא מתאכזב מן העמדה השלילית של אגודת ישראל כלפי תנוועת התהוויה, ובמיוחד מן המנהיגים בגרמניה, והוא מותח על מנהיגים אלה בקורס חvipה (שם ג, קטג)⁵³. עם זאת ממשיך הוא לחשור לקיום קשרים סדריים עם אגודת ישראל, שייהיו קשרי ידידות ושיתוף עבודה (חה"ג רסב—רטג).

52 עד שהרב הגיע לאירופה פרצה מלחמת העולם הראשונה. האסיפה של אגודת ישראל נתקבלה, אך הוא לא היה יכול לשוב לארץ ישראל. לנוכח נישאר בימי המלחמה בחוץ לארץ, תחילתה בשווייץ ולאחר מכן באנגליה, שם כיהן ברבנות.

ראוי לציין כי הרבה מיתנה עם הקהילה בלונדון כי שהותו בחוץ לארץ היא ארעית, עד שיוכל לשוב לארץ ישראל. בתקופה זו הדפיס על נייר מכתביו את תוארו בו הלשון: "רב ואב"ד דעה"ק יפו והמושבות חובב"א וכעת מתגורר בגולה בקה"ק מחזיקי הדת פה לונדון יצ"ז". ראה לשלשה באלו (לעיל העירה 9), וכן. ראה מבוא.

53 ראה גם אג"ר ג, ריד; ג, רמנ; ג, רצג.

ברם, גם כשהוא מתאכזב מעמדתה של אגודת ישראל אין הוא סבור כי המזרחי יכול לקיים את התפקיד של איחוד כל שלומי אמוני ישראל: "הצד החילוני שבציוונות הטיל כל כך זועה, ואולי גם לא שלא בצדק לغمרי, על המון רב תמיימי לבב, עד שבשים אופן לא ישמע אצלם קולנו להיות נטפים לאורגניזציה הציונית, בדרך שהמזרחי מתחנה. על כן ואת היא הצעתי כי בלבד יסוד אגודות מזרחיות, נקרא בkowski ליסד אגודות רבות, וגם כללית לדוגמה בשם 'דגל ירושלים' או 'ירושלים' שתהיינה מתייחסות ביחס של אהוה להציונות הכללית, אבל לא תהיה ענף של הארגניזציה שלה. על פי תוכנה זו יש תקווה להמשיך גם אותו החלק אשר לא ירצו בשום אופן להכנס להחוג הציוני, אפילו על-ידי דגל המזרחי. וכשישו אגודות כאלה, וגם כמה דאפשר אגודות מזרחיות חדשות, ראוי לרכזו את כל הכוחות יחד ולרומם בכל עוז את דגל הקודש... וכל האגודות המזרחיות וכל האגודות השונות, אשר יתכנסו יחד לשם תהילת האומה והארץ הבאים לעמננו על ארץ חמדתנו, על יסוד הארץ נשמת האומה במקורה וטבעו הטהורה" (אג"ר ג, קסג—קסד). "וגם המזרחי צריך לדעת שעד כמות שהיא מצליה בהשפעתו בחזגה של הציונות, יהיה צורך לוותר על הרבה דברים מפני השלום והנימוס" (שם ג, רלד). לכן יש צורך באירגון חדש ומוחדר אשר מטרתו הראשית היא "יסוד הקודש במילואו" ואירגון זה ייקרא דגל ירושלים (שם ג, קעג).

השם ציון או ציונות מסמל את החול שבתנוועת התחיה, ואילו השם ירושלים מבטא את הקודש שבתחיית האומה (או"ת קפה—קפו). הרב מדבר על שני חלקים ארגון, "ירושלים" ו"דגל ירושלים": "לא רציתי לקרוא את ההסתדרות בשם 'דגל ירושלים' שלא תסמן בזו איזה חברה זעירה, כי אם בשם 'ירוש'לים' שתלך באותו המהלך שתנוועת 'ציון' תהיה הולכת. ובכל מקום שהראשונה בזמן נמצאת, מוכרתת היא להמצאה האחידת בזמן, שהיא ראשונה במעלה. ובמدة זו יוכל הכוחות הללו להתפתח עד לידי מידה של התאחדות הדדית — בולטת בכל המצדדים שלהם" (אג"ר ג, ריב). לאחר מכן הוא מבادر כי ירושלים הוא שם של האירגון הכללי ואילו דגל ירושלים הוא שם של "הכח האקטיבי הפועל". האירגון "ירושלים" והכח הפעיל "דגל ירושלים" הם שני חלקים של ההתאחדות הכללית (שם ג, רmb). אולם ההפרדה בין השמות ירושלים ודגל ירושלים אינה נשמרת בעקבות. הם מופיעים במכתבים ובמאמרים להילופין ובדרך כלל רווח השם "דגל ירושלים". בתשובה לשאלת בדבר השם דגל ירושלים הוא קבוע: "לא השם הוא העיקר אבל התוכן" (שם ג, קעו).

תוכנות המזרחי היא תמיד תוכנה של נזחות ומתינות. ואמנם דרך זו רואיה ונאה לו, אבל בשם מתינותו לא יוכל המזרחי להשפיע על ההסתדרות הציונית לשנות את הסיסמה ש"הציונות דבר אין לה עם הדת". מקור הסיסמה זאת

היא המחשבה שהציונות היא תנועה לאומית כמו התנועות הלאומיות המודרניות באירופה. אולם יש להבהיר את הרעיון של לאומיותנו שונה לחלוטין, ולשם כך נחוץ הארגון "דגל ירושלים" (אג"ר ג, קעב). הביקורת הדתית על הציונות מתמקדת בתביעה שהציונות תהיה קשורה אל הקודש היהודי. וכן יש צורך בהסתדרות מיוחדת, דגל ירושלים, אשר תעסוק בגילוי התוכן האמתי של התהיה הלאומית הישראלית (שם ג, קאד).

"לא אוכל לסבול לנפשי" שהציונות תהיה נערכת "בערכה של איזה תנועה מודרנית". עם שהוא רוחש חיבת זכויות וכבד למזרחי והוא שואף לפיתוחו ולהתייחסותו, הרינו מודאג שהחילוניים רואים במזרחי את "המוחיקנים האחוריים", כאילו הם נגררים אחריו הציונים החילוניים. העסוקים הלאומיים בתפסו לדוז-פרצופיות. מצד אחד הם אומרים כלפי פניהם שהם לאומיים בלבד וכי אין להם שם עניין קדוש ואלוהי, ואילו בשיחותיהם עם הגויים הם מכריזים כי "האורות האלוהית שבתג'ך היא חוטר גאותם". בתוכך האומה הם מנערמים עצם מן הקודש ואילו בהופעתיהם לפני האומות הם "מתהפלים למקדשי הבible". והרוב שואל: "ועד כמה תוכל צבירות כזו להיות קיימת ולא תיגלה בכל מערומה" (שם ג, רטו-ריין).

אם כי אין דעתו שתנועת ירושלים תתחילה עם ההסתדרות הציונית בפועל – תיה המדיניות, הרינו רואה צורך לקבוע במטרותיה של ירושלים את ההכוונה הנכונה של ההסברת והתעמולת הפוליטית. יש לחזק את התעמולת הפוליטית של הציונות על פי ערכי הקודש של האומה: "אנחנו קוראים ליסד לנו אגיטציה פוליטית, שתדבר אל העולם הפויימי היהודי ועל העולם החיצון של העמים כולם, בשפה ברורה, את הבעת זכויותינו על ארץ הקודש ממקור הקודש" (שם ג, קעח). מטרת העבודה הפוליטית של דגל ירושלים היא להחדיר בקרב העמים את ההכרה כי הקשר בין ישראל לבין ארץ ישראל נובע ממקור אלוהי (שם ג, קצה).

ואנכי מוטב לי שאקראי שיטה כל ימי ואת אש אלהים הבוער בנשמרי לא עצור. את השלהבת המתלקחת לבבי מוכרת אני ליתן לה מקום להגלוות. ישמע הדבר או יلغג⁵⁴. איני אחראי שהתנועת ירושלים תהיה רבת אוניות במשעיה אבל מובהחני שஸלות אל הלב תסלול. היא תקים את התנועה הציונית משפלותה הרוחנית, שהיא הולכת ומשתקעת בה, בכלל צעד שהיא צועדת למעלה בגדולה החמרית, המתנוצצת לפנינו (שם).

גם למזרחי נועד תפקיד, כי הוא יכול להועיל דווקא על ידי דרכו השקמה והמתונה: "בצדקת הנסיבות המיוחדת לו". אולם רוב שלומי אמוני ישראל יתרחקו מן ההסתדרות הציונית כל עוד היא לבושה "בגדי אירופה עדי כדי

⁵⁴ מכתב זה נשלח בשנת תרע"ח בהיותו באנגליה, והופנה אל "רב גדול ומרומם". לא צוין שמו של הרב.

היכנות הפנים *הישראלים*". הם יגנוו אל התנוועה הציונית רק כאשר יפעלו בתוכה במלוא כוחם שני הכוחות, הקודש והחול (שם). תנוועת ירושלים לא באה לדוחק את רגילה של התנוועה הציונית אלא להרחיב אותה ולהכניס את תנוועת התחיה הלאומית אל כל שדרות העם, אפילו אלה המתראתקים ממנה "מפנוי היבשות החילוגנית שבה" (שם ג, רלג). האידיאה היסודית של ירושלים היא "הiscalול הגמור של תנוועת התחיה, כדי שתהייה כלולה בהדרה" (שם ג, רעח). "אין דגל ירושלים נלחם חלילה עם כל מי שבא לבקש טובה לישראל על פי דרכו. רק הוא מבקש שייהיו כל יראי ה' דורשים שההתישבות של עמו בארץ ישראל שתחילה להיות בצורה מדינית⁵⁵ יהיה הכל על-פי קדושת התורה, כרצו כל יראי ד' באמת. וכל ישרי לב בהציונים בעצם מכיריים ויודעים כי נחוצה לנו דחיפה של קדושה לבניין האומה והארץ" (שם ג, רח-רט).

תיקונה שלם של הציונות יכול לבוא רק כאשר תקרב במרוצת הזמן יותר ויותר אל התנוועה הירושלמית. משום כך יש לראות בתנוועת ירושלים עיקר ושורש ואילו הציונות הכללית היא "ענף" מן הגוף הכלול של ירושלים (שם ג, קעח). מגמתה של התנוועה הירושלמית היא לכוון את חי האומה בתור "עם קדוש על אדמת הקודש", להביא את שלומי אמוני ישראל להתיישב בארץ ישראל, ליסד מושבות או קבוצות של פועלים (שם ג, קפ). תנוועת ירושלים תאחד את כל הכוחות של יראי ד' שיתנו ידם לבניין ארץ ישראל על פי התורה והמצוה. הרבה מחברי התנוועה יתיישבו בארץ ישראל והרבה יהיו תומכים במפעלי ארץ ישראל (שם ג, רח)⁵⁶. תנוועת "ירושלים מכירה כי ההסתדרות הציונית היא "הכח המאורגן לתחיית ערבי החול של האומה", והיא מכירה כי מגם המזרחי היא להשפיע השפעה דתית על ההסתדרות הציונית ולמשך דתים אל העבודה הציונית. אולם "ירושלים" שואפת לייצור בארץ ישראל "כח עומד בראשות עצמו ותלי בדעת עצמו אשר בידו תרכז העבודה בכל מקצועות קדשי ישראל ומותתו... בתור ביטוי עמדתו החפשית" (שם ג, שטו-שטז).

55 מכתב זה נכתב בשנת תרע"ט, אחרי הצהרת בלפור, ולכון ההתיישבות בארץ ישראל תהיה מעתה "בצורה מדינית".

56 ראה פירוט המטרות המעשיות של דגל ירושלים: אג"ר ג, קסט; ג, קעח-קפ; ג, קצא-קצח; ג, שטו-שטז; חה"ג רפא-שה.

וראה אג"ר ג, רה בקשר לשאלת אם אנשים שאינם שמרי מצוות יכולים להיות חברים באיגון ירושלים. אנשים אלה התרחקו מעשיהם אבל הם כשרים בלבד וחפצים להידבק ביראי ד', ואולי אף ישובו בתשובה שלמה במרוצת הזמן. ורב שואל: "וואיך נזחה אותו בידים". תשובתו היא שההכרעה צריכה להיות בידי האגודה המקומית של ירושלים והיו"ר שלה "ועל פי רוב יהיה תלמיד חכם או רב העדה".

קול דודי דופק

הרב התחיל לפעול להקמת תנועת ירושלים מיד אחרי הצהרת בלפור, שבה ראה גינוי של השגחה אלוהית והתחלה של "התנוצצות קוי אורה וישועה" (שם ג, קלא; ג, קלג). לורד בלפור הוא "ציר מرمומים לשירות ההצהרה" (חת"ג רסן)⁷⁴. הרב, שישב אז בлонדון, כתב: "פה נעשים דברים גדולים לעתידותנו. יד ד' באור חסדו ברוך השם הולכת היא ומתרגלת מתחור כל המאפלים. חובתנו היא כעת להאריך את הדברים, לרומם ולשגבם" (אג"ר ג, קלח). "המעשים הם כה נפלאים עד שהעין מתעשתת"⁷⁵ מראיהם והאוון מלאה היא מהמן שמוועה ורב קשב" (שם ג, קלג). על ימיהם אלה הוא קורא "קול דודנו דופק", עלי-פי הכתוב בשיר השירים ה, ב: קול דודי דופק. היינו, אלוהים-הדוד דופק וקורא את העט לשוב לארץ ישראל (שם)⁷⁶. "וזאי קול דודי דופק, ואור ד' אחד המנהל בחכמתו חסדו וגבורתו את גלגלי התולדה ..." מופיע ברב זהר מתחור כל המאפלים לפلس נתיבות חוקו על עמים רבים והמן לאומנים ... אמנים זה היום שקיינו הולך הוא ובא. לעת עתה הולכים ומתרגלים צדדייו היותר חיצוניים, עלי-ידי פועלים המוכשרים לכונן את המעשים הללו, כערכם של הציידונים היודעים לכנות את העצים מן הלבנון לבני בית ד', יותר מבני ישראל" (שם ג, קנה-קנו). ואכן, בעצם הימים המסעירים האלה מפרשם הרב את הכרזתו הראשונית על ייסודה תנועת ירושלים⁷⁷: "אנחנו קוראים לכם, בואו להعبدת הקדושה לבנות את עמננו היהודי על אדמות קדשנו ארץ ישראל. בואו אלינו, התאחדו כולכם תחת דגל 'ירושלים' אשר אנחנו מרימים אותו לפני כל העולם הקשר היהודי" (שם ג, קמה).

57 ראה מכתבו אל לורד רוטשילד, שקיבל את הצהרת בלפור. הרב מברך את לורד רוטשילד על שוכחה להיות "הציר המבשר את הבשורה הטובה הזאת" (אג"ר ג, קל).

58 גשית כהה. ראה תהילים ו, ח, עשה מכעס עיני, רש"י: "עין שמאורה כהה".
59 הרב צ"י קוק, עורך ספר האגרות, מציין את דברי הכוורת ב, כד המפרש "קול דודי דופק" ביחס לשיבת ציון בראשית ימי הבית השני. אלוהים קרא את העם לשוב, אבל רק מקצתם שבו ואילו רובם והחשוביים שבهم נשארו בבבל.

השווה מאמרו של הרב ד"ר י"ד סולובייצ'יק "קול דודי דופק" בספרו איש האמונה (ראה לעיל הערתה 10), המפרש בדרך זו את תקומת מדינת ישראל.

הרבי סולובייצ'יק אינו מביא את דברי הכוורת. והשווה לעיל פרק ג', הערתה 28.
60 בלשון יידיש, כדי לחתך לקרייתו תפוצה מירבית בארץות הגולה. ראה אג"ר ג, רב. באותו מכתב הוא גם מציין את הקושי לתרגם "פרום" לעברית. בכינוי כתוב ביהדות "פרום אידען" ובתרגום נאמר "יהודים כשרים".

ראה גם דעת כהן, תשובה ו', מכתבו על תנועת ירושלים אל הרב ד"ר י"א הרצוג, שהיא אז רב בבלפסט ולאחר מכן פטרית הרב נבחר לרבה הראשי של ארץ-ישראל: "תנועה רוחנית מקודשת בקדושת ד' אמת ותורת חיים". וראה לעיל מבוא, להולדות הרב, הערתה 13.

באotta תקופה הוא כותב את השיר "ומעינוני מתגברים" (או"ר עד). מתחשו
היא שהגיעה שעת הגאותה. עיניו "נטיות החרסה" (אל השם) והוא ממרא
שהקים — כשהוא עטוי גבורה, וקולו — קול הקRIAה להתעוררות — מקיז
נדמים לתחייה כדי להושיע את העם :

ומעינוני מתגברים,
ושחקים אני ממרא,
מעוף נשרים אני עף,
ונעיצ נטיות החרסה,
ונעטוי גבורה אני,
ונרעמים קולי יHAM,
וחריש לב ישמעו,
מתים תחיה נערתי,
ויתעוררנו שוכני קברים,
העירו לתחיה נרדמים,
הווים לפועל הקיצה,
העת באה, ובזערת,
השمرן מלאה האוכלת,
לשון אשח עצלים תאכל,
תלמה חנפים ונעויים,
העירו לפועל, האילו,
הושיעו עם קורא צעק לעזרה.

פעילות אירוגונית

מתוך המכתבים שנתפרסמו בכרך ג' של אגרות הראה מתברר כי הכרז
עורר הדים וכי הוקמו סונייפים של תנועת ירושלים באנגליה, שוודיה והולנד,
ונעשו נסיניות להקים סניף בארץ"ב. אולם בעבר זמן מה מתחוויר לרבות
שהאיגון החדש נגרר לטפל בבעיות אירוגניות מרובות ובסאלות אישיות,
בעוד שהוא ראה את תפקיד האיגון לעסוק בשאלות רוחניות. במכבת משנת
תרע"ט הוא מתאונן: "מה שאני פוגש כבדות הוא מה שרוב המתקרבים
لتנועתנו כשהם אנשי מעשה נותנים עיניהם במצב המשטר, ואני עיני
ולבי נשואים להתוכן הרוחני ויסודה בקדוש. וברור לי כי אין שליכו הדברים
המשטריים, כשיש כח רוחני קדוש איתן יכולים להשתמש בו לטובה. ומה

הוא הערכ שכנאת כבוד המדונה במעמדים מדיניים לגבי הגדולה הפנימית שבגשמה הידועה את שאיפתה... אדרבא שמהה היא לי שתהייה הדעה של רוב אצילי האומה פנויה להסתכלות טהורת בהי הדעות והמדות, באדרת התורה וטהרת הרוח, כשהימצא עסקנים מסוגלים לענייני המשטריה. ודוקא בהופעה עליונה של קדושה חפשית מזוהרת, נוכל להאר את כל הנטיבות המשטריות" (שם ג, רנו-רנו).

הארגון החדש תבע הכרעות בעניינים ציבוריים מעשיים, ובעניינים אלה מתעוררות שאלות הכרוכות בויכוחים עם אישיים ועם ארגונים אחרים. אולם הוא טולד מן העיסוק זהה: "אנכי אינני פוליטיקאי ולא אוכל להתגדר בעניינים של פירוד הדעות. הנני רואה רק את הצד הטוב שבכל הופעה ואליו אני מתייחס באהבה ויקר" (שם ג, רסב). עוד בשנות תרע"ה, כשהוא עדין יושב בשוויץ, הוא כותב: "כשאני בעצמי מוצא אני את עבודה הרבנית לא בתוכן המעשי של בניית האומה החמרי כי אם בהשפעתם לחבב את הדעות המbiasות לאמוץ וסידור ארגני לאומי, לחזק את ההכרה הלאומית, ולאםץ ידיים רפות של פועלים מוכשרים לעובדה זו, לעדן את המחשבות ולהՃן ולהרבות בהן אמונה אמיצה ועמוקה... ולהעלות בהן את התהיה הלאומית כולה למרומי הקודש שמשם לוקחה. אבל העבודה בפועל, השיח והשיג עם רביע מלוכה ואדריכלי הפליטיקת, אם מזדמן הדבר שימצאו לנו רבנים שגם להם יד ושם בעבודות כאלה, איןם מבון גרוועים משאר בני אדם בתור יהודים נאמנים לעם, אבל לא מטעם התפקיד של הרבנות". והוא מוסיף כי לא התכוונה הרבנית מביאה אותו לפועל פעליה מעשית ב בניית האומה אלא "פשוט מפני שאיש ישראל א נכי בכל המונ בית ישראל". והוא מתפלל שדי יזמין לידי אמצעים "להיות חלקי בין בני בניו עמנו" (שם ב, שכד).

אולם הארגון החדש מחייב אותו לעסוק בכל אותן העניינים הרחוקים מתחום התעניינותו. בשעה שביקש להקים ארגון דתי מكيف, כבר היו קיימים שני ארגונים דתיים אשר שיקפו את הדעות והלכי הרוח ששררו אצל שלומי אמוני ישראל. ההסברת למען דגל ירושלים התנגשה עם המזרחי ואגדת ישראל. הוא פונה אל מנהיג המזרחי, ההיסטוריון זאב יעבץ, למען ירגיע את אנשי המזרחי החוששים שדגלו ירושלים דוחק את רגלי המזרחי (שם ג, קע-קע). בתקופה מסוימת מעכבר הרב את העבודה הציבורית למען דגל ירושלים בגלל "התעמולה של המזרחים... שלא יהיה נראה כאלו כל אחד רוצה לחטוף מהבר או אנשי". אמן כבר הסביר שmagmatto לשлом, אבל הדברים אינם מבנים כל צורכם אצל הכל. "הלא יסודי הפנימי הוא צדקת ד' עם ישראל בכל פינה שהם פונים, ומכל תנועה קרובה או גם רחוקה תצא תועלת וסופה לברכה... ואור גאות מתנווץ מכל עבר ופינה בגוניהם

שונים". אולם יש אנשים אשר להסבירם התעמולתית יש "צורה של תחרות", ולכון הוא מעכבר לעת עתה את ההסברה של דגל ירושלים (שם ג, רנו). את העיכוב הזה הוא מסביר בכך שהמורים עוסקים בשקייה בעגיניהם "וain חפצי שהיה מorghesh מצדי שום התנגדות לכל מי שעושה איזה דבר טוב בישראל, אף-על-פי שלפי דעתך הדברים צריכים השלמה הרבה". פעולות המורחת, רצויות בעיניו, אם כי/non טענות "השלמה הרבה", ולכון הוא רוצה למנוע תחרות בין הארגונים (שם ג, רסז). נראים הדברים כי למרות נסיבותיו להרגיע את הרוחות גברה "נטיה של קנתוריא ומרירות נפש", והוא מביע תקווה כי נטיה זו תהיה "בצל עobar" (שם ג, רענ).

המורח בtower התנועה הציונית

עם שובו לארץ ישראל בשנת תרע"ט נחלשה הפעילות הארגונית של דגל ירושלים, ותוך זמן קצר התחללה התנועה. לא ידוע על הכרזה פורמללית של חיסול, אולם משנת תרפ"א היא אינה קיימת עוד. הרוב מסכים לקבל על עצמו את כהונת הרבנות של ירושלים (ולאחר מכן, הרבנות הראשית של ארץ ישראל). הוא אינו רואה את עצמו מתאים ומסוגל לעיסוק ארגוני ולניהול ציבורי של תנועה שהופיעה — למרות הצהורותיו המפורשות — כמתחרה למורחת ולאגדות ישראל. לתנועת ירושלים לא נמצא מנהיג ומארגן, אם כי היה לה הוגה ומהנה. היא דעכה בטרם עלה בידה להשאיר רושם של ממש.

אולם הרוב מנסה להגשים את מטרותיה של התנועה גם לאחר הצליח לקיים אותה, ובמיוחד מקדיש הוא מאיצים מרובים להקים בירושלים את הישיבה המרכזית העולמית, לכונן בירושלים את הרבנות הראשית כמנהיגות רוחנית לאומה בארץ ישראל ובתפוצות, ולטפח את הקודש בתוך תנועת התחייה הלאומית. מאחר שאין לו ארגון משלו כפי רוחו הוא מבקש לעשות ולהשפי בדרכים אחרות ובמיוחד על-ידי כהונת הרבנות הראשית. הוא ממשיך לבקר את המורח, אבל הבקרות נמתחות מתוך "אהבת הימוקה למשאות הנפש של המורח" (חה"ג קפב). לקראת חז"י יובל המורח, בשנת תרפ"ג, הוא כותב: "אין איש יהודי צריך להיות דוקא מורה רשמי כדי להשתתף בשמחה כללית זו". המורח הוא "הכוח המזכיר את ד' ודבר קדשו בתוכיותה של התנועה הלאומית". ואם יש מגראות רבות בציונות "לא המורח" אשם בדבר כי אם אלה אשר אינם באים לעזרתו ואינם מחזיקים את ידיו". ודאי שיש לנו שאיפות ודרישות מעלה ומעבר להישגיו של המורח, שאין להסתפק באפשרות של מפלגה דתית, אבל אין לוותר על כוחו והשפעתו של המורח, "הכח המכובד והאיתנן", בתוך הסתדרות הציונית (שם ריז — ריט). לקראת הקונגרס הציוני הט"ז בשנת תרפ"ט הוא מפרט קריאה

להציג בעד נציגי המזרחי בבחירות לكونגרס במגמה להגדיל את כוחו של המזרחי בתנועה הציונית:

והנה אחים, סוד גלוי הוא שאין לנו כת אחר מפלגתי בתחום הציונות הכללית שיעמוד בזרוע השופת של גבורה רוח בשבייל התקדמות חייה היהדות בטהרתם לבניין הארץ הולך ומתחדש, במובן המשי והרווחני, רק המזרחי לבדו. מצפים אנחנו אמנים ליום אשר רוח הטוהר ממקור הנשמה הישראלית, רוח ד' אשר על עמו, יעבור על כל בנינו-בונינו, ומעלה לכל פלוג מפלגתי נעמוד כולנו שכם אחד על משמרות הקודש. אבל בעת עתה המזרחי ונושאי דגלו הם מה המנזרים על מחד הרוח הוה בתחום חגי התנועה (שם רח-רט).

יש להזכיר על התאגדויות מיוחדות, אבל המציאות המרה מחייבת את קיומו של ארגון נפרד, עד שיבוא היום המאושר כשיחדיו כל חלקי האומה. תפקידו של המזרחי הוא "לזכך את התנועה הלאומית... ל凱ש את הדעה הלאומית" (שם ריד-רטן).

חרבנות

אולם למרות קרבתו אל המזרחי קבע הוא עקרונית שהרבנים חיברים לפעול עם כל המפלגות והאיגונים ולא להיאמד לשום מפלגה או סיעה. בשעה שהיתה זהה את התכנית לתנועת ירושלים קבוע כי אחת המטרות המרכזיות של התנועה צריכה להיות לבנות בירושלים בית-דין גדול כללי שבו יהיה מרכיב מרבניים שהם גדולים ב תורה, בצדוקות, בחכמה, בידיעות העולם, בהליכות העולם והחיים. המגמה היא שבית-דין זה יהיה "מוכר אצל כל השדרות של עמנו, וגם אצל העולם הכללי, בתור הכנסת הרוחנית המוצעת של עולמנו" (אג"ר ג, קעט; ג, קצז; ג, שטו)¹⁹. עם כינונו הרבנות הראשית בארץ ישראל הוא כותב כי שאלת הרבות בין כל הסיעות והמפלגות. העיקרונות המנחה בהדריכת הציבור על-ידי הרבנות הוא: "סקוטי המפלגות ונוגודיהם צריכים להיות רוחקים מלכ' רבנים":

הרבניים צריכים לעמוד על מרום הפסגה של תחית האומה ולהיות عملים עם הציבור בכל פנות החיים של הבניין ושל היצירה הלאומית. ההשפעה של דבר ה' מוכרת להיות מהפשת על כל החיים, מבלי לתת מקום להצבור לחשוב כי הרבות היא רק חלקו של איזה סוג מיוחד, נחלתה של איזו מפלגה מיוחדת. הרבניים צריכים לדעת כי עבודה התחיה הרוחנית של האומה עצם אמתה בידם היא נתונה וهم חייבים למלאות אותה אמונה. צריכים הם לדעת כי אין לנו שום מפלגה באומה שאינה זקופה להשפעה ושאין אפשרות שהיא לקבל השפעה,

¹⁹ "כנסיה" במובן של כינוס קבוע ואספה נבחרי הציבור. ראה משנה אבות ד', יא, והשווה, למשל, אג"ר א, פו; א, קיא-קיב.

וכי גם בחוגים היותר רחוקים ברעיוון ובמעשה מההכונה הדתית יכולם אנו במידה ידועה להשפיע השפעה של כבוד ושל חיבת לדת ולאמונה, אם רק נדע להשתמש באמצעות הגונים ומוכשרים לפיה הדור⁶².

כאשר כיהן הרב כרבה של יפו פרץ בשנת תרע"א סכסוך בין "וועד העיר הכללי" (הנהגת הקהילה היהודית) ובין "הוועד הדתי" ביפו, והוועד הכללי פנה אל הרב וביקשו להפעיל את השפעתו על הוועד הדתי. בתשובתו אל הוועד הכללי מבחר הרב כי לדעתו הרבנות עוסקת בכל תחומי החיים "ואינה מתגדרת בשום אופן רק בענייני הדת לבדם אע"פ שהענינים הם לה חביכים וקדושים מאד". משום לכך אין הוועד הדתי "עזר לרבניות", שכן הרבנות איננה זקופה לעוזה מסווג זה; להיפך, הוועד הדתי מקבל עוזה מן הרבנות. הוועד הדתי נחוץ לקהילה היהודית משום שהוא מלא תפקיד ציבורי בעניינים דתיים. אבל הרב אינו קשור לוועד הדתי בלבד, שכן הוועד הדתי עוסק רק בתחום אחד של צרכי העיר:

אמנם הוועד הדתי נכבד הוא לעירנו, מפני שהענינים הדתיים גם הם עניינים חברתיים הם, וצרייכים הם ועד מאנשי המוסרים להענינים מהם בלב שלם, לפתח על תקנותם, והוועד הזה מוצא הוא על כן עוזה בהרבנות... לא פעם אחת גיליתי את דעתך שהגנוי קרוב במידה אחת לשני הוועדים יחד. כל כוח העושה אייזה בנין וסידור בעניינו בארץ ישראל חביב עלי, ב עמוק רוחי. ומתוך לכך לא שלחתני אונכי מצד אונשי לועד הדתי, שהגנוי מכיריו רק לצורך כללי אחד מצרכי העיר, ולא בשום אופן ליסוד המביס את הרבנות, במובני אני... והגנוי עומד תמיד לעוזר ולפשר את העניינים המסתכנים הנוגעים למצב עירנו, לכל מפלגותיה, בטור חטיבה אחת חשובה מחלוקת ישובנו הקודש והחביב בארץ אבות, ולהרגיע את הלבבות בדרך שלום ואהבת אחיהם, שלום שלום לרחוק ולקרוב (שם ב, כח—כט)⁶³.

חוותה של הרבנות איננה מוגבלת לטיפול בבעיות כשהן מובאות אליה. היא צריכה לחזות מראש את התפתחויות העתידות ולתכנן את פתרונותן. בימי מלחמת העולם הראשונה הוא מעלה הצעה להקים אגודה מיוחדת שתיקרא "لتקנת עגנות". בשנת תרע"ז הוא כותב: "לבני הומה בקרבי

62 ראה מאמרו **כבוד הרבנות שפורסם בשבועון "התורה"**, 22.2.1921.

63 השווה אג"ר ב, טו.

ראוי לציין כי בעוד שבדרך כלל חתום הרב על מכתביו "הק' אברהם יצחק הכהן קוק" נהג לפעמים להוסיף "עבד לעם קדוש על אדמת הקודש". ראה, למשל, אג"ר א, כז; א, כת; א, לד; א, מא; א, ריא; א, רסה; ב, ית; ב, כס; ב, כס; ב, רל; ב, רמה; ב, ש. גם בחיבוריו "ادر היקר" ו"עקבי הצאן", שפורסמו לראשונה ע"י הרב בירושלים בשנת תרס"ז, נדפס בשער: "אברהם יצחק הכהן קוק עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פה ע"ק יפו ותמושבות טובב"א".

מה נעשה לאחיוותינו בנות ישראל, שאחרי המלחמה יבואו בשטף ענייני שאלות של עגונות, שייהי הפתIRON קשה מאד". אגודה זו תוצאה לאור כתבי-עת קבוע שבו יתלבנו בעיות העגונות שהטעורו כתווצה מן המלחמה, והגמה תהיה לברר עניינים אלה כדי לסייע אותן להלכה למעשה "ולבור כל דרכי התייר האפשריים". בירורים אלה צרכים להתנהל באורה אחראי ויש להיזהר מפני "קל עולם שיגיסו דעתם בהוראה ויתירו עגונות בדרכים אשר ללא תורה". האגודה חassoc בספיט בשבייל "קרן לתמיכת העגונות שלא יימצא להן שום היתר חס ושלום... וראוי להשתדל שאגודה זו תהיה כללית מקפת את כל העולם היהודי, ועם זה תתעסק האגודה בהשתדלות של השגת דרכי הבירור להרוגי המלחמה" (שם ג, עו—עז). אף בהצעה זו לא עמד לו להרב כוח אירוגני לבצע אותה, אבל יש בה כדי ללמד על דעתו בדבר תפקידו של הרבנות.

תפקידו של הרבנות להדריך את הציבור כולם בכל הזמנים והמקומות. אבל בארץ ישראל שבדור התחיה הלאומית נועדים לרבות תפקידים מיוחדים. בארץ ישראל צריכה הרבות להיות מאורגנת בצורה הולמת אומה המת"י יישבת על אדמתה. הרבנות אינה עניין למשפט בלבד אלא כוללת את ההדרכה בכל ענייני התורה והמצוות. כינון הרבנות הראשית בארץ ישראל הוא חלק בלתי נפרד מבניית האומה, ויש לראות בהקמתה (בשנת תרפ"א) משום שתילת גרעין שיתפתח בחצי העם לדורות. בעבודתה של הרבנות בארץ ישראל יש לראות ראשית הגשמהו של חזון הנבואה "ואשיבת שופטיך כבראונה ויוציאך כבתחילה" (ישעיהו א, כו)⁶⁴.

היחוד שברבנות של ארץ ישראל — שהיא מלמדת תורה הצומחת בארץ ישראל. המאמר (בבא בתרא קנח, ב) "אוירא הארץ ישראל מחייבים" מתפרש, לדעתו, שבארץ ישראל באה לידי ביתוי מושלים התכוונה של עם ישראל. לבן עולה לאין שעור בקדושתה תורה ארץ ישראל. "הוזם האلهי הכללי הוזם בכל חלק מחלקי התורה ונונטו לה חיים, הוא מצוי להיות מושג יפה רק פה על אדמת הקודש". יש בתורה הנלמדת בארץ ישראל תוכנה של

64 ראה הרב י"ל מימון, *חידוש הפטנחרין במדינתנו המודרשת* (ירושלים תש"א), נגנו. הרב מימון כותב כי הרב רmono בנאומו באסיפה היסוד של הרבנות הראשית (ادر א, מרפ"א) לתקוה שמן הרבנות הראשית בארץ ישראל תצמוח הסנהדרין, והוא גם מעיד כי בשיחות פרטיות דיבר הרב על כך במפורש.

יש לציין כי בשנת תר"ע, כשהשאיל הרב על האפשרות לחדש את הסמכה, הוא מшиб: "אין השעה ראוייה לכך כלל. לא נמצא לדברים שומע, ומתרגמים מעברים שונים יסובו علينا, ואולי יצדקו ממן" (אג"ר א, שמא). אולם הוא מצד בקמת בית דין גדול בירושלים, ולאחר שיזכה להשפעה רוחנית באומה יוכל לפתח בהכנות לקראת חידוש הסמכה (שם; ב, נט—ס).

התרומות נפש ושל העמקה בפנימיותה של תורה⁶⁵. כי בחוץ לארץ חיה כנסת ישראל הם חיים שאין מקרים ולאן אי אפשר להשיג שם את מלאה ההבנה של התורה. בארץ ישראל אין לחוקות את הסגנון של לימוד החומרה כפי שהוא נהוג בחו"ל הארץ, אלא יש לעצב דרכיהם ושיטות של לימוד שיבטאו את האפשרויות של חיים מקרים. בארץ ישראל צרייכים תלמידי חכמים להכיר את ערכיה ומעמדתה של האומה המתחדשת בארץ הקודש, והבראה זו תדרבן אותם למקורותם בכל אורתותיהם. התכוונה שצרכייה לאפיין את תורותם של חכמי ארץ ישראל צריכה להיות החתירה להבנת הכללים והעקרונות של התורה והאמונה אשר עליהם מושתתים הפרטיהם. תורה ארץ ישראל תאפיין בהשקפתה המקיפה, שהיא סוקרת את הכללים אשר מהם מסתעפים הפרטיהם – "מלמעלה למטה, מן הכללים אל הפרטים" – ואפשר להגיע לכך רק על-ידי העמקה וחדרה אל הפנימיות של התורה, על-ידי חשיפת העקרונות המנחים את המוגני הסעיפים והפרטים בכל תחומי התורה, בהגות האמונה ובהלכה. כשלומדים תורה בארץ ישראל מתוך הכרה שהקדשה כמה ומתועה רرت מתוך החיים החדשניים הסוערים בתוכם האומה, טופגים רוח של חיים מקרים. תורה זו יש בה סגולת הקודש וה滂גה היתרה הצומחת מתוך הצירוף של כנסת ישראל אשר כמה לתחייה בארץ ישראל (את"ת עב-פ"ד).

בכל דור היינו צרייכים לחבב הרבה תורה ארץ ישראל, וביתר אנו צרייכים לזו בדורנו, דור הנבילה-זאתה, בין הזמן של האפליה והאורות, היושיז-הגבורה⁶⁶. בשביilo אנו צרייכים סט חיים דוקא מתחורת ארץ ישראל. אנו צרייכים להראות לו את האמת והבהירות שיש באוצרנו האלקי, בדעותיה והגיוונותיה של תורה אמת, יאת היפה והנשגב, הנעם וההוד שיש במצוותיה המעשיות, ובתיאור הליקות החיים כולם שעל פיה ובחוכת, כמה היא תורה אמת ותורת חיים גם יחד. לזה צרייכים אנחנו לטעם ולהטעים טעם של תורה מעומקה ויסודה. זה לא אפשר מחדש, להשיג ולהרגיש, כי אם בארץ ישראל (שם עד).

אתחלה דנאולה

התמורות שבאה מלחמת הצרות והרדיפות של העמים יש בה כדי להליב כוחות נחשלים, אבל "יסוד החיים" של האומה לא יתחזק אלא מתוך התביעה הפנימית לייצירה רוחנית עצמית (או"ת צה). לא די שאנו שואפים לצאת מן הגלות, ממסגרות העוני וממחשבי העיוורים. שאיפה זו כשלעצמה היא "שקייה שלילית" המדכאה את הנפש ואינה מעניקה סיפוק חיים. יש לשאוף לגדלות ועושר רוחניים ממוקר חי העולםים:

65 על פנימיותה של תורה, ראה לעיל פרק ד.

66 על דואפי הפאראדוקסלי של דורנו ראה לעיל ראש פרק ב'.

ולארץ ישראל הנו באים, ולגאולה אנו מיחלים, ולפדות נשמה אנו עורגים, לא להנצל מככלי הגלות ולא להמלט מכיעורי מכוביה המנבלים, לא, ליוולד מוה באין עיר, לשם החשפת האורה כולה, לשם הזרמת זרמי חייעד ממוקור קודש הקדשים, ממוקור ישראל (או"יר עז) ⁶⁷.

תנוועת התהוויה הלאומית בישראל מקורה בקדש והיא מגלמת את השאיפה העמוקה לגאולה. העשייה הרוחנית והחומרית של תחווית האומה ושיבתה לארץ ישראל, ספוגה בה כמיהה לישועה וגם הכרה שאנו מצויים בתוך-תוכם של תהליכי הגאולה. מתגליים ניצוצי אורות של גאולה, מתעוררת לתחוויה נשמת הקודש של האומה, הבניין החומירי של הארץ הולך ומשתכלל — ומובטחים אנו כי בתוך תהליך הגאולה יעלה ויתחזק הרצון לשוב אל ד' ⁶⁸. השיבה לארץ ישראל היא אחת מהחוליות של התשובה השלמה. "התעוררות חפאה של האומה בכלל לשוב אל ארצתה, אל מהותה, אל רוחה ואל תוכו-נתה — באמות אור של תשובה יש בה" (את"ש קכבר-קכג) ⁶⁹.

"תקוות ישראל ותחיתו הולכת ומתגלמת" (אג"ר א, ריד). את ראשית צעדיה של הגאולה הבאה "הנו חשים ומרגישיים" (או"ת עט). אנחנו נולדים מחדש. "מתחלת המדרגה הננו הולכים ונוצרים עוד הפעם כימים מקדם". אנו צועדים לקראת תקופה חדשה שתעלתה על כל התקופות גדולות-הערך שקדמו לה. ואחרי הגאולה שאת ראשיתה אנו רואים, לא תהיה עוד גלות. בתהליכי הגאולה הזאת אנו מכירים את "סוד ד' הנגלה במהלכו ההיסטורי" (שם עז).

"כעת כבר הקץ הקץ, ביאת שלישית הווללה" (שם עג).

בשנת תרע"ג הוא כותב כי תנוועת השיבה לארץ ישראל בדורנו היא אתחלתא דגאולה ⁷⁰ שתבא ב Maherah : "זה עת לעשות היא בעוזת השם יתברך, כי פקד ד' את עמו, ומזרח ומערב ומצפון ומיס באים אחינו הנדחים, ציון ישאלן, דרך הנה פניהם (ירמיהו ג, ה) ואין ספק שהתנוועה הגדולה הזאת היא אתחלתא דגאולה שתבא ב Maherah בימיונו אמרן, ואנו חייבים להתחזק בעוד עמנו ובعد ערי אלהינו (שמואל ב, י, יב) בכל האומץ האפשרי, ד' יעזר לנו לרוםם קרן בקדושה, בשכלול ארצנו הקדושה, הנשמה ומחכה להבנות על-ידי בניה, אשר יקבעו לה מכל קצוות הארץ" (אג"ר ב, קעוו-קען).

"מעט גلينו מארצנו הלכה התורה עם ישראל בגולה, נדדה מבבל לצרפת, לספרד, לאשכנז, לפולין, לרוסיה ועוד. ועתה מה נשמה אם נוכל לומר שהיא שבת למקומה הראשון, לארץ ישראל, יחד עם ישראל הולך ומתרבה על

67 השווה את"ש עז על הקשר בין התשובה לבין קיום האומה.

68 על האופטימיות של הרב ראה לעיל פרק ה'.

69 ראה או"ת עט ; קלחת ; אג"ר ב, לו-לו (את"ש יח).

70 ראה מגילה יז, ב. וראה גם ירושלמי ברכות א, א : כך היא גאולתן של ישראל, בתחלת קמעה קמעה, כל מה שתיא הולכת היא רבה והולכת.

אדמת הקודש. ועתה מי הוא העייר שלא נראה בזאת יד ד' הנוגגת אוננו" (חה"ג קסג). "זכי לא דים הם המעשימים הגדולים שהם נעשים בימינו לעינינו, להכיר גלי בקרב בית ישראל ובעולם כולו שהתנוועה הלאומית, המקורת לבניון האומה בארץ ישראל, היא תנוועה אלהית גלויה" (אג"ר ג, רטו). "אחד החזונות מרהייבי הלב שבדורנו הוא בודאי חזון היישוב הארץ ישראלי ההולך ומתקדם בכל ערכיו בשנותיו האחרונות. שלומי אמוני ישראלי ודאי צרייכים לשמו על החזון הנהדר הזה, שבו אנו רואים אתחלתא דגאולה" ז.

קץ מגולה

בחזרת בלפור רואת הרב אתחלתא דגאולה. אבל הוא מוסיף וمبahir כי תהליך הגאולה לא התחיל בחזרה מדינית זו כי אם בראשית ההתיישבות המחדששת בארץ ישראל. הפריחה החקלאית של הארץ היא אותן שאנו נמצאים בראשיתו של תהליך הנקרא "קץ מגולה", וזה על-פי דבריו חז"ל בסנהדרין צח, א: אין לך קץ מגולה מות שנאמר (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תננו ופריכם תשאו לעמי ישראל ז:

כן אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו. אמן לא מהיום התחלית הופעה זו, רק מאו התחיל הקץ המגוללה הגלות מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאות פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחלית אתחלתא זו. ועיני כל הדור ברוח דעת היו תמיד נשואות כי יד ד' הנוגגת כל מסיבות דורות תפליא פלאותיה להביא את התחליה הזאת למעלה יותר רוממה, והפלאה הזאת גם ויתא בימינו לעינינו, לא על-ידי מעשה אדם ותחבולותיו, כי אם על-ידי מפלאות תמים דעתם, בעל מלחמות ומצמיה ישועות (אג"ר ג, קנה).

התתיישבות בארץ התקדמה, אך עליינו לזכור כי כל פועלותינו אין יכולות להצלחה בלבד יד ד' (ק"מ 37). הקץ המגוללה הוא תוצאה מפעולתנו ההתיישבותית, ועם זאת עליינו לזכור כי ד' הוא הנוטן לנו כוח לעשות את החליל הזה. בדברים ה, יז-יח כתוב: "ואמרת בלבבר חי ועצם ידי עשה לי את החליל הזה. זכרת את ד' אלחיך כי הוא הנוטן לך כח לעשות חיל". מדגיש הכתוב: ד' הוא הנוטן לאדם כוח שיוכל לפעול. סימנו המובהק של הקץ המגוללה הוא שישראל חוורים לארץ ישראל ומעבדים אותה, ותשועת ישראל תבוא על-ידי התחליה של הקץ המגוללה "שנעשה אנו בכך אשר נתנו לנו ד' לעשות חיל, לרכוש את הארץ, לגואל אותה לעבדה ولבונתה,

וז אללה מטעי (פרנקפורט הרע"ו), 6. על טיבה של חוברת זו, ראה להלן פרק יב, הערכה 97. מעוניין הניסות במקום אחר: "אתחלתא כל שהיא לאתחלתא ואתחלתא לגאולה" (ק"מ 37).

72 רשי"י מפרש: כשהתנו ארץ ישראל פריה בעין יפה, אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר.

לכבר אותה בכיבושים קולטוריים ומעשיים" (אג"ר ב, ר). בשנת תרס"ט הוא כותב כי בהתיישבותה של הארץ אנו מבחינים את הקיום המגוללה (שם א, רלו). במשמעותם של שני הרים המתנהלים בארץ ישראל, מגדילים את יישוב הארץ ומעבדים את האדמה, אנו רואים את הקיום המגוללה (שם א, רמד). דורנו הוא "דור עת קץ מגוללה" (שם ב, לה). ניצוצי אורות הגוללה מתגלים לנו על-ידי הקיום המגוללה של אדמת ישראל הנعبدת ונזרעת ונושאת פרי. תופעה זו מטביעה את חותמה על תקופתנו במידה כה מהותית עד שאנו אפשר לחתוף ביום את משמעות התשובה לאמיתת بلا הכרת הקיום המגוללה. "ואם יבוא אדם לחפש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן זה, ואל דברת הקיום המגוללה ואור היישועה הזורחה לא יביס לא יוכל לכזון שום דבר לאמיתת של תורה אמת. כי כל זמן מאיר בתוכנותו" (שם ב, לו; את"ש יז).

תדרוכת ד' ומעשי האומה

בתהיליך צמיחת הגוללה מתגלה ההשגה האלוהית, ועם זאת אין הגוללה צומחת ללא מאמציהם של בני ישראל החזורים אל מולדתם ומעבדים אותה. כשההר בוחר חוזר לארץ ישראל בשנת תרע"ט הוא מביע את שמחתו על הצלחתה של "עבדות ראשית צמיחה ישועת עמו על אדמת הקודש" (אג"ר ג, רפג). מתחילה פועלות ההתיישבות בארץ ישראל נעשו פלא-פלאות, ויש לראות בכך "יד ד' שלוחה עליינו לטובה" (חח"ג ר). בשנת תרצ"א הוא כותב כי רואים עין בעין את דרכיו "הגוללה של ראשית צמיחת הישועה" (שם רכו). בהתקדמות המופלאה של ההתיישבות בארץ אנו צופים צפיפות גדולות של "ראשית צמיחת גולה ויישועה" (שם רכט). בשנת תרצ"ד הוא כותב שוב על ראייתנו הגלוייה שהקדוש ברוך הוא גואל ישראל ומצמיח את הגוללה "לעינינו בימינו על-ידי כל המהלך והמסבות המתגלגות על הכנסת ישראל בכל הארץ ובכל התפוצות והן קולעות כולן אל המטרת המתרכחות בקיובזה של הכנסת ישראל פה על אדמת הקודש" (שם רה-רו) ²⁷. את המאמר

27 השווה הרב דוד כהן, *קול הנבואה – ההנין העברי השמעי* (ירושלים תש"ל), קלב; הרב מ' כשר, *התקופה הגROLית* (ירושלים תשכ"ט); ח"ה ריבליין, *חוזן ציון – שקלוב וירושלים* (תל אביב תש"ז); א"ר מלacci, *פרקם בтолדות היישוב הרישון* (תל אביב תשל"א), 9–21.

בתפילה לשлом המדינה שנחחברה על-ידי הרבעונות הראשית אחרי קום מדינת ישראל, נאמר: "מדינה ישראל ראשית צמיחת גולה". וראה "דבר רבני ישראל" מיום כי טבת תש"ט: "גודה לך על שוכינו ברוב רחמייך וחסדייך לראות את הניצנים הראשונים של האתחלתה בגולה עם הקמתה של מדינת ישראל" (מובא בספרו הב"ל של הרב כשר, שעד).

השווה הרב שאול ישראלי, *ארץ חמלה* (תל אביב תש"ז), ל–לג; מה–מה.

(ברכות נח, א) שאין אפשרות פחותה ממשים ריבוא, מפרש הרב שהאומה יכולה להציג את שלמותה רק כשותלוים אליה אותם "המכシリים" שעליהם מושתטים חמי האומה. מכシリים אלה הם: הארץ והמספר. רק כשהאומה חייה על אדמתה, יש בה יכולת לחיות חיים שלמים. אבל גם כישראל מתকצרים בארץ ישראל, צריך להתקיים מספר מינימלי שיאפשר להם לחיות כאומה. מספר זה הוא שישים ריבוא, אף ביציאת מצרים היה זה מספרם של בני ישראל שהחלו להיות עם. המכシリים (או התנאים) של התיים הלאומיים לא נשגנו, וכך צו כז עתה מכシリים אלה הם: חיים יהודים בארץ ישראל ומספר מינימלי של שישים ריבוא (עו"ר א, שפח)⁷⁴.

בתהילך הגאולה משלבים שני מרכיבים, הדרכת האלוהית המכונת את המאורעות וכן פרי מעשיה של האומה. וזאת על פי העקרון של תורה הקבלה כי אתערותא דלתה משפיעה על אתערותא דלעילא, כי מעשיהם של בני אדם המתknים את הפגום יש בהם כדי להביא להתערותות למעלה אשר תחולל את הגאולה: "הרבה תלוי בנו באתערותא דלתה שלנו" (חה"ג קעה). לא זו בלבד שתפיסת הגאולה מעוגנת בתורת הקבלה אלא שיש להבחן בכך שהקבלה היא כל-כולה תורה של צפיה לגאולה ויושעה: "אמת הדבר כי אין כמעט גם ספר-קבלה אחד שלא ידבר על דבר ארץ ישראל וגאולה, כי הקבלה יכולה היא צפית יושעה, ראוי לחכמה עליונה שאינה מתאפשרת עם התווה הלקוי כי אם עולה היא ברוח ד' אל העתיד המתוקן הנדר בקדש, וחכמי ישראל לא יכולים לדבר בחזון אמת ונורא זה כי אם על-ידי ארץ ישראל וגאולה" (אג"ר ב, צא)⁷⁵. תורה הקבלה מדריפה את ישראל לדורש שלמות של גשمت האומה, ומתוך כך מתחילה לחוש את כאב הגלות ולהכיר כי לא יימכו שכיוון האומה יצא אל הפועל כל עוד האומה "דחופה וסחופה על אדמת נכר". כאשר מתגלה האור של תורה הקבלה, מתעוררת "התביעה הפנימית של שיבת ציון":

יש עניין לציין כי מושגים אלה מצויים גם בתפיסה ציונית לא-ידנית. ראה דוד בניגוריון, *עיונים בתנ"ך* (תל-אביב 1969), 27: "ראשית גאולתו הלאומית . . . שיש בה גם ניצוצות ראשוניות לגאולה אוניות כללית" (והשווה להלן פרק י"א את הדיוון על לאומיות ואוניברסליות במשנתו של הרב קוק).

לעומת זה השווה דעתו של פרופ' ישעיהו ליבוביץ המתנגד לתפיסת "אתחלה דגאולה" במאורעות ימינו. ראה י' ליבוביץ, על הגאולה ועל אתחלה דגאולה, טורי ישורון, ניסן חל"א.

74. ראה הרב צבי יהודה קוק, *לזכות ישראל* (ירושלים תשכ"ג), 103.

75. ראה לעיל בפרק ד' על תורה הקבלה במשנתו של הרב קוק.

על הקבלה וצפיה הגאולה ועל תהליך התקיקון שיביא את הגאולה, ראה ג' שלום, *רעיון הגאולה בקבלה* (ירושלים תש"ו); ספרו (האנגלית) הנ"ל של ג' שלום 273—274; וכן ספרו (New York 1971) *The Messianic Idea in Judaism*.

ההטעוררות שבאה מצד הצרות והרדיפות של האומות אינה כי אם התעוורנות מקרית, של צירוף. היא רואיה להל晖ב על ידה כוחות נחשלים, אבל יסוד החיים מוכראhb לבא מצד עצמיותה של התביעה הצורתיות של האומה, וזה יתגדל ויתאorz כל מה שאור תורה הפנימית, עומק דעתית וחביוני חכוניה, ילכו ויתחו בקרבה בגאון גדלים (או"ת צה).

כאשר מתרחקים מתורות הקבלה, מכירים את הקדושה של ארץ ישראל בצורה מטושטשת, וכצפוי מכך אפשר שתרוגלים לחיי גלות עד שאין מרגישים בה חסרון (שם ט). חכמי הקבלה שבכל הדורות למדו כי "המפתח של הגאולה" גנו בתוכן האוצר של תורה הנסתור, כי תורה זו מחייבת אותנו להסתכל על העולם ועל המאורעות הסתכלות פנימית וחדרת⁶. דרנו הוא דור של "קץ מגולה" שכון מתגליים לפנינו מעשים של תחיה לאומית על ידי ההתיישבות בארץ ישראל. מעשים אלה הם חשובים אף-על-פי שהם זעירים, אבל יש להכשיר את המעשים כדי שיהיו בהם "המפתח של הגאולה", לתקן ולקיים אותם בעומק פנימיותם עד שיתעלו אל מרום הרוח של מיזוג הקודש והחול. יש לתקן את פעולותינו ההתיישבותית בארץ ישראל כדי שהקץ המגוללה של המעשים הללו יתקדם ויתפתח ויתעלה אל המדרגה הרוחנית העילאית, והקץ המגוללה יהיה המפתח של הגאולה. צפיפות הגאולה עולה מtower ההסתכלות הפנימית, שאינה מסתפקת בראיות המציאות התיזונית אלא חודרת לפנימיותו ולמסורתינו שבה. ובכך מתברר הקשר בין המסתוריין ובין צפיפות הגאולה (זהה ג' קפב-קפד).

במשנתו של הרב מובלט הקשר בין תורה הקבלה ובין צפיפות הגאולה. אולם החידוש שבמשנתו, שאינו מצוי בספרות המסתוריין המסורתית, הוא ראיית חשיבותה של הפעולה המעשית והחומרית כתהליכי הגאולה. הרב רואה במעשה ההתיישבות קץ מגולה, שהוא מפתח הגאולה. אין ספק כי הטעם ערכו של מעשה ההתיישבות קשורה בתפיסתו העקרונית בדבר היחס בין הקודש והחול⁷. "בכל עת אשר אני בא לדון בתנועת תחיה הלאומית... אינני יכול לזרז מtower אותו מעגל הקסמים של שאלת הקודש והחול בכלל הhayim וביחוד בחינו אנו, בחיי עמנו... והמסורתין מלמדין אותנו תמיד לאחד את הקודש עם החול" (שם קפב). מעשי החול של הגאולה הם עצם חלק בלתי נפרד מtower הגאולה, ואכן הגאולה מצרפת ומזקקת את החול ומעלה אותו למדרגת הקודש. הגאולה החומרית היא חלק היוני מן הגאולה השלמה המתקנת את העולם כולו⁸.

6. ראה לעיל בפרק ה' על ההסתכלות הפנימית ובפרק ד' על צפיפות היישועה על-פי תורה הקבלה. וכן ראה אגד"ר ב, צא.

7. עניין זה נידון בתרחבה לעיל בפרק ו'.

8. השווה ספריו של השל (המובא לעיל בהערה 10) 155—161.

"כל המאורעות בעולם מביאים הם להמטרה הרצiosa, המושקפת לדורא הדור" רות מראש, ברוך הוא. כל תולדות הימים וכל גלגול הגלויות של האומה הנשחוליות עוברות בשלשלת הגאולה האחרונה" (עו"ר א, נו). לכן נקראת הגאולה "קץ הימין"⁷⁹ משום שהיא אחרית כל הדברים אשר קדמו לגאולה, של כל המעשים והמאורעות אשר חסרו את האומה והובילו אותה אל הגאולה. עצם האפיה, התכוונה והדריכות לקרה העליה "למצב רוחני ואידיאלי עליון"—מרוממות את האומה המצפה לגאולה. וכך קשורה הגאולה עם האפיה אל קץ היישועה (שם).

על פי דרכה של תורה הקבלה אין הגאולה מעשה חד-פעמי אלא תהליך ממושך בתולדות האנושות. גשר של תהליכי היסטורי בלתי-פסיק מקשר בין הגאולה הראשונה מצרים ובין הגאולה העתידה שתהיה גאולה שלמה. "הגאולה נמשכת היא ותולכת. גאות מצרים וגאות העתיד השלמה היא פעולה אחת שאינה פוסקת" (או"ת מד). ההכרזה בהגדה של פסח כי לשנה הבאה נהייה בארץ ישראל ונהייה בני חורין, היא תפילה וגם הבטחה: "כפי כל שנה מתקרב הקץ". ואף-על-פי שהמצב הגלוי אינו מאשש את האמונה שמתקרבים מדי שנה אל הגאולה, הרי כמשמעותם את ההסתבלות במצוות עד למציאות הנסתורת והפנימית, נכיר את תהליכי הבלתי-פסיק המקרב אותנו אל הגאולה. והרב מצין כי בהגדה של פסח הנאמרת בليل התקדש החג "מדוברים כפי מצב פנימיות הדברים" (עו"ר ב, רסו)⁸⁰.

גילוי וכיסוי בתקנון הגאולה

תקנון הגאולה נמשך בכל הזמנים ובדורנו הגיענו אל ראשית צמיחתה של הגאולה השלמה. אלא שמתעוררת השאלה: מניין הוודאות כי אכן נכנסנו לתקופה של ראשית הגאולה. "מי בא בסוד ד' לדעת מתי הטהרו כליל הארץ והגוי מטומאת הנדה אשר להם... אין לנו יודע עד מה"⁸¹. בזמננו אין לנוنبيה העומד בסוד ד', ואם כך איך נדע מה הן מגמותיה של ההשגחה האלוהית? תשובה הרבה היא כי כוונת ההשגחה מתגלית בהיסטוריה באירועים הנගלים לעיןינו ואנו מפרשים אירופאים אלה על-פי הסימנים שנמסרו בידינו ע"י חז"ל בפירושם את הכתוב ביחסיאל ל"ז, ח' (סנהדרין צח, א): "ובכן עינינו נשואות לחזות את חbijוני-הMASTERITS במקומות-רואים — בחזון קץ המגולה,

79 בדניאל יב, יג ובסיר "יגדל" שבתפילת שחרית.

80 ראה לעיל פרק ה' בדיון על תפיסת הזמן.

81 הרב רומו לירמיהו כג, יח: "כבי מי עמד בסוד ד' וירא וישמע את דברו". וכן הוא רומו לתקניט עד, ט: "אOTHOTINU לא ראיינו, אין עודنبي, ולא אנחנו יודע עד מה". רד"ק מפרש פסוק זה על הגאולה: לא ראיינו את אותן הגאות ואין לנו נבייא שיב Shr את הגאולה, ולכן אין לנו ידיעים מתי תהיה הגאולה.

אשר חכמים מאו הביעו, אין לד קץ מגולה מזה שנאמר ואות הרי ישראל ענפכם תנתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל" (ש"ה, הקדמה, יב). אנו מכירים את חביבינו-המסתירים באמצעות הדברים המתראחים בಗלי: "במקום רואים". תולדות ההתיישבות החדשה בארץ ישראל מלמדות אותנו כי נתמלה הסאה של תוכחת ד'. רוח האומה אשר הושפה בימי הגלות, כמה והתרוממה, העט שהיה מרוחק מדרצי ציון האבלות, התעורר לשוב אל ארצנו "למצא שמה חיים שלמים, חיים הממלאים את כל הפגום מצד החומר והרוח גם יחד". בעוד שהצדדים החומריים של שיבת ציון בדורנו מובנים, הרי המשמעות הרוחנית עדרין נעלמת מהכרתנו. ועל כן נתבעים אנשי-לב להדריך את העם לקראת הכרת המשמעות המוסתרת של אירופי דורנו: "הנה נשמת אלהים חיים העולמה, אשר ישבה בסתר המדרגה בכל ימי הגלות, הולכת ומתגלת. את הוודה ויפעתה הלא לא תוכל לגנות רק בעמהathy חיים שלמים על אדמתו" (שם יג).

ニיצוץ הגאולה הייתה טמונה ונגנוז מאו נהרסה מלכתחנו החל להתלהב בדורות ה先后ונות, תחילתה על-ידי מכונני היישוב הישן ולאחר מכן על-ידי תנועת חיבת ציון וה坦ועה הציונית. התעוררות הנפשית של הבנים השבים לגבולם והתמורות המדיניות שהביאו להצהרת בלפור, על כל אלה יש לקבוע: מאת ד' הייתה זאת (תהלים קית, כג). ואלה הם "אותות הזמן הגדולים" המבשרים את ראשית צמיחתה של הגאולה. ברם, תהליך הגאולה יש בו עליות וירידות, יש שמתגלת אור הגאולה הבקרה "אורו של משיח"⁸², ויש שאור זה מתכסה ושוב חזר ונגלה. "בשביל כך הרינו רואים במשך המהלך של תחית האומה ותרחבת היישוב בארץ ישראל הרבה חליפות, עליות וירידות ועליות. כל ירידה במחלך המפעל הרי היא בחינת התכסות של הגואל, וכל עלייה הבאה אחריה הרי היא בחינת התגליות. וכל מי שהוא עוקב את סדרי היישוב מראשית צעדיו עד עכשו⁸³ יכול הוא להראות בחוש שמלן ירידה שסבלנו נצחה אה"כ עלייה והפתחות יותר גדולה... והנה ראיינו עין בעין שמתוך המחשכים יצא לנו אור גדול, והישוב המצויץ רחבו גבולי, ואرض ישראל באה למד רגתה היישובית שהיא עומדת בה היום. הרי ראיינו במידה זעירה את הגואל שנבסה וחזר ונגלה לנו" (חה"ג קעוו-קען).

⁸² העורך של אורות הקודש, הרב דוד כהן, מצין את המקור למושג "אורו של משיח" בפסיקתא רבתי לו; ילקוט שמעוני לישעה ס (אה"ק ב, תקפח). והשווה אה"ק א, קמח-קנו.

⁸³ הדברים נכתבו בשנת תרפ"ט, אחרי המהומות שהיו בארץ ישראל בחודש אב. הרב מסיק שאין להתייחס גם כ Yoshiob טובל מירידה באור הגאולה, לאחר הרציחות בירושלים, חברון ומוツא. כך הוא תהליך הגאולה שיש בו עליות וירידות, אור וחושך, גילוי וכיסוי. השווה גם חה"ג רד-רה.

שהגינו מארה"ב: "היום בקרוני חברים של הלגיון האמריקני, איך שיהי נפלא הדבר מאר, ומעשי ד' צור ישראל וגואלו נפלאים מה בכל מערכיו רוח האדם כאשר הם נפלאים בכל מפעליו. רוח חדש רוח עז ורוח קודש גושב במחנה ישראל, ופעמי צמיחת גאולה מורגשת הם". והוא מוסיף: "אבל לעובדה להופעת אור קדוש ישראלי הגנו נקרים" (שם ג, רכג).

עקבתא דמשיחא

יש צורך בעובדה למען הופעת "אור קדוש ישראלי" בקרב התנועה הציונית. יש בתנועה זו ניגודים וסתירות, אורות ומחשכים, ורבים מן המחזיקים בתנועה זו סוטים מדרך האמונה ואינם מכירים באור האלוהי שבתחייה. עם זאת משוכנע הרב כי ישועתם של ישראל היא ישועת ד', גם אם רבים בישראל אינם מכירים בכך. בתוך סערת הגלים העולים ויורדים חותר עם ישראל אל הגאולה, אל תיקון העולם שיתגללה בו אורו של משיח (או"ת לח) ⁸⁸. אם כי התחייה הלאומית בישראל ותחיית הרוח באנושות מופיעות בביטויים חיצוניים וגופניים, יש לראות בתופעות אלה את מבשרי התחייה הרוחנית (אה"ק א, קנה). וזהי משמעותה של תקופה עקבתא דמשיחא ⁸⁹ בראשית התחייה הלאומית. בתקופה עקבתא דמשיחא מרכזו הצד החומרי של התחייה, ועם חיזוקו של הכוח החומרי יוכל לצמוח ולהתפתח הכוחות הפנימיים והרוחניים של האומה: "הדור הראשון של עקבתא דמשיחא, בתחילת קץ המגולת של יישוב ארץ ישראל, הוא מבשיר את החומר של כנסת ישראל... וכשיתחזק הכוח החומרי של האומה אז יגלו כל הסגולות הרוחניות הקדושות שבה" (או"ת פג). בעובדה המעשית, החומרית, של בנין הארץ גנוים הניצוצות של אור הגאולה, אורו של משיח. הבונים המעשיים מגשים את צמיחת היישועה. תופעה זו בשיבת ציון של דורנו דומה לראשית ימי הבית השני כאשר הגאולה התגלמה בדמותו של כורש, מלך עובד אלילים, שהגביא כינה אותו "משיח" ⁹⁰. אף בימינו הולכת ומתרגשת הגאולה, שהיא "חzon קדושים", על-ידי אנשים שהם רוחקים ממאור הקדושה. תופעה זו צריכה לחזק את האמונה שהבונים המרוחקים מן המקור ישבו אל צורתם העצמית

88 ראה או"ת סז; פה; צא.

89 ראה לעיל הערה 41.

90 ישעה מה, א: "כה אמר ד' למשיחו לכורש". וראה מגילת יב, א. הרב מפרש, על-פי תורת הקבלה, שניצוץ זעיר מאורו של משיח נחלש בנפשו של כורש "עד שמצד מאור הדקדק זהה מאורו של משיח קראה אותו הנבואה בשעתו בשם משיח".

וישאו את כוחם מן הקודש. לפיכך חייבות כל האומה להתאחד ללא יוצא מן הכלל "לעסוק בגבורה רבה וברוח נכון בבניין ארצנו הקדושה" (זה"ג קמץ—קנ').

התאחדות למען הגשמה הציונית מחייבת את ההשתתפות הפעילה בתנועה הציונית, אף-על-פי שיש להנגדר אל הפרדה שמנaggi התנועה הכניטה בין הציונות ובין הדת. הציונות חייבת לינוק ממקור החיים של ישראל ולא יתכן שתתקיים בה תכנית שתכלול סעיף הקובע כי "דבר אין לה עם הדת"¹⁹. התכנית הציונית צריכה לקבוע: "שהציונות מבוססת היא על יסוד תחיה האומה בתורתה על אדמתה". האומה אינה יכולה להסתפק בציונות "המצטטת מזמן רק בהעוגה (המעגל) הצרה של חלומו של ד"ר הרצל ז"ל — עם כל פיו ועווזו לפי הארץ". אנו נתבעים לתוכן בכל כוחותינו הגשמיים והרווחניים בציונות, אבל יש להבחן בין הגוף ובין הנשמה. התנועה הציונית כמות שהיא פועלת אינה עדין אלא "גוף הציוני", וציונות ראוייה לשמה תקום רק כאשר הנשמה ת מלא את הגוף: "הציונות, המעשית והעינונית, הפליטית והדיפלומטית וכל עגפיה יחד, כמו שייצאו מן הכה אל הפועל עד היום, יש בהם עניינים נשגבים ונעלימים, שאנו נקראים ממעמקי הווייתנו היישראלית לתמוך בכל כוחותינו הגשמיים והרווחניים; אבל כל אלה יחד אינם כי אם הגוף הציוני. אבל קרואים אנו מיד לזרוק את הנשמה בהגווית המחותבת הזאת, כדי שתהייה ראוייה באמת לשמה" (אג"ר ב, רה).

אולם מайдך, אף-על-פי שה坦ועה הציונית עדין במצב של גוף וחומר הריהי תנועה של גאולה, שכן היא מצמיחה את ראשיתה של גאולה השלמה העתידה לבוא. בתפיסתו הציונית של ד"ר הרצל רואה הרב "עוגה צרה" וייחד עם זאת יש בה "יופי ועווז". וכשהוא מזמין להשתתף בחגיגת במלאות יובל שנים להולדת הרצל, הוא נענה לבב שלם להזמנה ואף מייעץ להנחלת בית הספר הדתי "תחכמוני" להשתתף בחגיגת זו. למרות חילוקי הדעות עם הציונים שאינם מאמינים, מתנגד הוא להבלטה פירודית הדעתות והוא רוצה להשתתף בחגיגת הרצל "בכל רגשי אהבת אחיהם, משותפים בשאיפה לתחייה האומה על ארצת ההסתוריות". הוא מעיריך חגיגת זו משום שהוא לזכר כבודו של הרצל "מרירים דגל תחיית האומה" (שם א, שלה—שלו)²⁰.

19. הרב מציין את תמייניו באחד-העם בברותו לספרו של ד"ר הרצל "אלטנויילאנד" (בעברית: "תל-אביב") בשל זרתו של הספר למסורת היהדות. אולם הוא מוסיף, בקשר לתוכנית הציונית הקובעת את הפרדה בין הדת ובין הציונות, כי דבר זה "הרבה יותר מתחפיר" מן הדברים האחרים שב'אלטנויילאנד' שאחד-העם מותח עליהם בקורות (אג"ר ב, רט).

20. הוא מבדל בחריפות מרובה ביותר בין הרצל לבין נורדאו. ראה אג"ר א, יג

על הרצל

את משנתו בדבר מקומה של התנועה הציונית בתהיליך הגאולה בתקופתנו מבאר הרב בדברי הפסוף להרצל⁹³. הדיוון נפתח בדברי חז"ל (סוכה נב, א) על מישיח בן יוסף שנטרג, והרב שואל מדוע אריכים שני מashi'him, מישיח בן יוסף ומישיח בן דוד?⁹⁴ תשובהו היא שבעם ישראל יש שני כוחות, הכוח החומרី-הגופני שהוא מקביל לגוף האדם, והכוח הרוחני המיחיד את עם ישראל שהוא מקביל לנשמה. "בשם שיצר השם יתברך באדם הגוף והנפש... ותכלית השלמות הוא שיהיה הגוף חזק ואמיץ ומפותח כראוי, והנפש בריאה וחזקת ומשכלה... כן הchein בישראל ביהוד שמי אלה

על משלוח תМОנות של הרצל ונורדאו כברכת השגה. (במכתב המודפס צוינה רק אותן נ). אבל בפתחו, שנתחבר על-ידי העורך, רשום העניין לפני סדר אלפביתית המוכיח ללא ספק כי הכוונה לד"ר "נורדאו": "... התМОנות של ד"ר ה. וגו. וזה האחרון הוא תועבת נפשי ונפש כל מי שיש בו זיק יהדות, ואין כדי להתחפר ולהתברך בפסלו של אותו רשות". מכתב זה נכתב בשנת תרס"ג כשהරוב עדרין בחוץ לארץ, ומכהן ברבנות בעירת בויסק. יש לשער שדעתו הושפעה מחייו האישיים ורעיונותיו של נורדאו.

בארכיון הציוני המרכזีย בירושלים שמור דף שהוא מעין אלבום תמונות על הקונגרס הציוני הראשון. אף-על-פי שלא צוינו מקום ההדפסה, המו"ל והתאריך, מסתבר שהופץ בין ציוניים לצורך "ברכת שנה טובה". התМОנות המרכזיות הן של הרצל ונורדאו.

93 המאמר נדפס ב"סיגי" (מז) אלול תש"ך. כל המובאות דילelowו הם ממאמר זה. שם המאמר הוא "המספד בירושלים" על-פי הכתוב בזכריה יב, יא שנדרש על-ידי חז"ל (סוכה נב, א) על מישיח בן יוסף שנחרג. בנו הרב צ"י קוק מוסר כי הרוב נשא הספד על הרצל באולם אפק ביפו "למרות כמה מבני ירושלים שצערוונו וקנתרוונו ע"ז ורצו להפריעו מזוה". ראה בשלשה באלו (לעיל הערתה 9), יד-טו.

94 בעניין מישיח בן יוסף השווה או"ת כס. על המקורות בספרות חז"ל ראה י' היינמן, מישיח בן אפרים וייציאת מצרים של בני אפרים בטרם קין, תרביץ (מ), חמו"ד אלול תש"א. על תפיסתה של תורה הקבלה ראה ספרו של שלום (המובא לעיל בהערה 75) 18.

על הופעה "המשיחית" של הרצל בעיני בני דורו ראה דוד בנ-גוריון, זכרונות א' (תל-אביב תש"א) 2: "כשהייתי בגיל עשר פשט הקול בעיר משיח בא, והוא נמצא עכשו בוינה, ויש לו ז肯 שחור ושמו הרצל"; הניל, זכרונות ב' (תל-אביב תש"ב), 117–120: "הרצל, דברים באזכרה בירושלים ביום כי בתמו"ר רצ"ד; J. Nedava, *Herzl and Messianism, Herzl Year Book* (New York 1971).

על הרצל כמשיח בן יוסף ראה גם נאומו של ד"ר ע' ניומן בספר הפרוטוקול של מושב הוועד הפועל הציוני (ירושלים 1971), 175.

הכוח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה במעמדה ושבולה החומרי, שהוא הבסיס הנכון לכל התכניות הגדולות והקדושיםות שישישראל מוציינים בהן, להיות עם קדוש לד' אלה ישראל ולהיות גוי אחד בארץ לדורゴים. והצד השני עצם הכוח לשכלול הרוחניות עצמה". ההבדל בין שני הכוחות הוא שהכוח הלאומי-הגופני קיים אצל כל העמים, ואילו הכוח הרוחני הוא "העןין המתיחד לישראל עצם". ועל כך נאמר "הן עם לבדך ישכון ובגוים לא יתחשב" (במדבר כג, ט) וכן "ד' בדת ינחנו" (דברים לב, יב), **שהאחד שבישראל הוא "מצד תורה ד'" והקדושה העליונה המיוחדת לישראל עם קדוש".**

שני כוחות אלה באים לידי ביטוי בראשית תולדות ישראל בשני השבטים המרכזיים, יוסף (ובעיקר אפרים) ויהודה, בבחינות מעשי אבות סימן לבנים. יוסף היה המשביר שהחיה את בני יעקב בשנות הרעב, ועם זאת ידע "כח קדושתו". ביהודה נתיחד כוח הקדושה, על פי הכתוב "היתה יהודה לקדשו" (תהלים קיד, ב). "והנה תכלית בחירת מלכות בית דוד היה שהיה שני הכוחות בכללים אחד, ולא די שלא יהיו סותרים זה את זה כי אם עוד עוזרים זה לזה". המגמה היא שבישראל יתקיים מיזוג של הגבורה החומרית עם העילוי הרוחני. אלמלא החטא היה מתקיים איחוד זה ושני הכוחות היו מתעלים. החומרי היה מתעדן ומתקדש והרוחני היה מתחזק ומתאמץ. אולם עוננותינו גרמו לכך ששני הכוחות נפרדו וכל כוח התפתח בפני עצמו. החומר התפרק מן הקדושה והרוחני התרכזו ברוחניותו.

בכל ימי הגלות מתקיים ניגוד זה בין שני הכוחות. עתים מתחזק הכוח הלאומי-החומי (המסומל ביוסף-אפרים) ופעמים מתעוררת ופורחת הרוח-ניות (המסומלת ביהודה). חיזוקו של הכוח החומי בעם ישראל יש בו עד חשוב בתחום הгалות, והוא נקרא "משיח בן יוסף" — היינו, היסוד הגופני-החומי של הгалות. אולם הכוח הזה של משיח בן יוסף אינו יכול להיות עיקר בישראל. ולכן מסורת היא בידי חז"ל שמשיח בן יוסף עתיד ליתרג, ובאשר יירג יכירו הכל בעיות שבהתנגשות בין שני הכוחות וכי המגמה היא למיזוג את הכוחות. ואכן המשמעות הפנימית של התופעה הנקראת "מוות של משיח בן יוסף" היא שאנו שום ניגוד בין הצד הלאומי-החומי לבין הצד הרוחני-הקדוש, אלא יש "להכניס הכל בחברת אחת ולסדר דרכי האומה באופן שכל شامل כללי יהיה בסיס לשכלול היהודי המיוחד".

הרב מפרש את תופעת הציווית שבזרנו על-פי המושג של עקבות משיח בן יוסף, שכן הציווית "נוטה לצד הכללי ביותר". הוא מצביע על סכסוכי דעתך וריבב אחיהם ועל הליכה בדרך מסוימת, ובדרך זו הוא מעניק משמעות דתית-גאולוגית לפתרתו של הרצל — "עד שהמניג הרowi נפל חלל מעוזר רעה ויגונ". בפתרתו של הרצל יש משמעות של הריגת משיח בן יוסף, ועל

משנתו של הרב קוק**284**

כн' עליינו להתבונן ולהסיק מסקנות. יש לאחד את "עץ יוסף" עם "עץ יהודה" (יחזקאל לז, יט), את התחיה החומרית עם התחיה הרוחנית. בדור הגאולה אנו לומדים להכיר שיש להשתמש בכל הכוחות בשבייל הטוב והقدس. יש לשמשה בהתגערות החיים הבריאים החומריים, אך יש לדעת שהמגמה היא איחוד החומר והרוח.